

KISS JÓZSEF

TÓTH GÁSPÁR, PETŐFI „MECÉNÁSA”

Egy jeles polgári magyar szabómester a reformkorban és a forradalomban

A reformkor mintegy harmadfél évtizede (1825–1848) a polgári átalakulás és a tőle elválaszthatatlan nemzeti függetlenségi törekvések időszaka történelmünkben. A társadalomnak majdnem minden rétege mozgásba jött, s az ország kiszolgáltatott állapotának felszámolása, nemzeti önállóságunk kivívása, a polgárosodás feltételeinek megteremtése érdekében a közeledés és együttműködés lehetőségeit kereste. A nemzetté válás folyamata korántsem volt egyenletes és zavartalan: kívülről (felülről) jövő beavatkozások és súlyos belső ellentétek akadályozták; egészében mégis feltartóztathatatlannul nőtt, áradt, széleseedett, – a gazdaság, a társadalom életében, a politika, a közművelődés és az irodalom területén egyaránt. E folyamatban szerephez jutott a viszonylag kis létszámú, de a technikai fejlődés, a közlekedési lehetőségek, az ismeretszerzés és a kulturális haladás szempontjából a paraszti tömegeknél és a vidéki birtokos nemesség többségénél előnyösebb helyzetben levő városi polgárság, kivált az 1820-as évektől kezdve mind gyorsabb ütemben magyarosodó s az ország gazdasági és szellemi központjává fejlődő Pest vagyonos, polgárjoggal rendelkező nagy- és kisvállalkozó, iparos és kereskedő foglalkozású rétege is. Fontos nemzeti intézmények létesültek itt ebben az időszakban: a Magyar Tudományos Akadémia (1825), a Nemzeti Színház (1837; 1840-ig Pesti Magyar Színház nevet viselt), a Magyar Nemzeti Múzeum (1836–1847 között épült) stb.; s különféle egyesületek, társulatok kezdték meg munkájukat, hogy a nemzetté válás–polgárosodás folyamatát meggyorsítsák és kiszélesítsék: a Nemzeti Kaszinó (1827) s a nyomában alakult vidéki kaszinók, a Magyar Gazdasági Egyesület (1830), Kisfaludy-Társaság (1836), Műegylet (1839), Nemzeti Kör (1841), Iparegylet (1841), Természettudományi Társulat (1841), Magyar Kereskedelmi Társaság (1844) stb., stb. (1844-ben még Agarász Egylet is alakult!).

A társulás jellegzetesen polgári eszméje úgyszólván divatba jött, s az élet minden területét áthatotta: egyesületi alapszabályok készültek s jelentek meg a tagok egyre gyarapodó névsora kíséretében; időnként újraválasztották a vezetőség és az „igazgató-választmány” tagjait; a rendszeresen összehívott közgyűléseken és választmányi üléseken javaslatok hangzottak el, élénk viták, eszmecserék folytak és különféle üdvös, nemzeti érdekű határozatok születtek. Ezeknek a szövegét gondosan vezetett és hitelesített jegyzőkönyvek vaskos kötetekre terjedő sorozata őrizte meg. Kiváló szónokok, politikusok, államférfiak nevelődtek ezeken az egyesületi üléseken, s kerültek később felelős vezető posztokra, vagy egyéb fontos szerephez jutottak a forradalom évében, ill. a szabadságharc idején.

Voltak az egyszerű vagy választmányi tagok sorában olyanok is, akik ritkán szólaltak fel, de szorgalmasan látogatták az üléstermeket, odafigyeltek a vitákra, szavazatukkal részt vettek a döntések meghozatalában, egyénileg vagy albizottságok tagjaiként eljártak a rájuk bízott ügyekben, és – fizették a tagsági díjat, sőt szükség esetén további anyagi áldozatot is vállaltak. Jelentős részük az említett tehetős, befolyásos városi polgári réteg soraiból került ki. A történetírás, amely – érthető módon – elsősorban a kiemelkedő egyéniségekre, a politikai gondolkodás, a világnézet alakítóira és a nagy szervezőkre, szónokokra, a politikai cselekvés irányítóira fordítja a figyelmet (ilyeneket pedig a magyar reformkor soha nem látott számban nevelt), a történeti folyamatnak ezekkel a keveset szóló, némán cselekvő, de nélkülözhetetlen részeseivel meglehetősen mostohán bánt; ha közelebbről meg akarjuk ismerni őket, a hiányosan fennmaradt egykorú forrásokat kell vallatóra fognunk.

Tóth Gáspár e méltatlanul elfelejtettek közé tartozik. Nemcsak a politikai történetírás, hanem az ipartörténet is érthetetlen közönyt tanúsított irányában. Lexikonainkban nincs „Tóth Gáspár” címszó.¹ Pedig már munkásságának kezdeti szakaszán megbecsült nevet szerzett, s három évtizeden át a főváros legjelesebb szabómesterei közt tartották számon. Emellett azonban a közéleti tevékenységre is mindig szakított időt. A reformkor értékes „társadalmi munkája” volt ez, mely nemcsak külön elfoglaltságot, nem egyszer terhes kötelezettséget jelentett, hanem számottevő anyagi áldozatokat is követelt. Tóth Gáspár egyéniségének legértékesebb vonását látjuk és becsüljük abban, hogy ennek a kétféle tevékenységnek: a tanult szakma gyakorlásának és a közügy szolgálatának egyensúlyát és összhangját egész munkás élete során meg tudta valósítani.

A Pozsony megyei, Vág-parti Zsigárdon született, feltehetőleg 1805-ben (1862 májusában kelt halotti anyakönyvi bejegyzése szerint 57 éves korában hunyt el).² Mint egyik nekrológiájában írták: sokszor panaszkolt, hogy nem tanulhatott (szegény szülők gyermeke lehetett): mindössze három osztályt járt ki, aztán „oda kellett hagynia az iskolákat, s később csak legény- és mester korában találhatott egy kis időt lelki művelődésére”.³ Tehát inasnak adták, s az iskolai tananyag helyett a szabómesterséghez szükséges ismereteket és gyakorlati készséget sajátította el. Semmit sem tudunk arról, hogy hol és melyik mester keze alatt élte le inas- és legényéveit. Feltehető, hogy a kor szokása szerint legénykorában külföldi vándorúton járt, mielőtt „mester-remekét” elkészítette volna. Egyik legnevesebb kor- és vetélytársa, Kostyál Ádám a Hazai és Külföldi Tudósítások c. lap 1827. Szent György hava (április) 7-i számában így hirdette Kígyó utcai műhelyének megnyitását: „Kostyál Ádám Német Férfi Szabó Mesterségének tökéletesítése végett néhány Esztendő t Bécében s más külső Országí Városokban töltvén, s így magának jeles ismérteket szerezvén Hazájába visszatérte után Pesten Mester-jusra [ti. a „mester” címmel járó jogokra] érdemesíttetett; a legújabb Módi és Journálok [divatlapok] szerént divatban levő s ezentúl díszletbe [divatba] jövendő mindenféle férfi ruhák készítésében ajánlja pontos szolgálatját e két Nemes Magyar Hazabeli [ti. magyarországi és erdélyi] minden rendű és rangú Uraságoknak.” Kostyál 1825. január 16-án nyerte el a szabómesteri címet: neve ezzel a dátummal került be a pesti „német szabó céh” vaskos mesterkönyvébe.⁴ E régi dokumentum német nyelvű szövege a hagyományos formulákkal igazolja, hogy a megnevezett személyt a céhtől jóváhagyott „Meisterstück” (remek) alapján nyilvánították mes-

terré. A Kostyálnál néhány évvel fiatalabb Tóth Gáspár 1827-ben szerezte meg Pesten a „mester-jus”-t, de nem a német-, hanem a magyarszabó céhnél.

A „magyarszabók” a zömében német lakosságú Pesten viszonylag kevesen találtak megélhetést: még 1846-ben is csak 24-en voltak, szemben a németszabó céh 350-es létszámával. A reformországgyűlések nyomán azonban megnőtt az önbizalmuk: tudatára ébredtek, hogy szolgáltatásaikkal korszerű nemzeti igényt elégítenek ki. 1843-ban a Merkur c. folyóiratban cikksorozatot tettek közzé, melyben büszkén hangoztatták, hogy a céh már 1694 óta magyar nyelven vezette jegyzőkönyveit, s kifejezték azt a meggyőződésüket, hogy „nem is volna korunkban óhajthatóbb más, mint az annyira közönségessé [általánossá] teendő magyar nyelv terjesztése mellett, a magyar nemzeti öltözeteket is hasonló nemzeti pártfogással és kívánatos részvétellel elfogadni, és azzal mint külsőleg nemzeti címmel örökre élni!” A cikksorozat a jegyzőkönyvekből idézett bő szemelvényekkel kíséri végig a céh másfél évszázados (Lipót császár 1693. évi kiváltságlevelétől számított) történetét, s belőle olyan részleteket is megtudhatunk, hogy Tóth Gáspár „remekét” 1827. október 23-án fogadták el, amikor is megállapították, hogy „mindenekért eleget tett, a céhbe felvevődött”.⁵ (Sem az eredeti jegyzőkönyv, sem a magyarszabók mesterkönyve nem maradt fenn.)

Nem tudjuk pontosan, hogy mivel „remekelt” Tóth Gáspár, de azt igen, hogy mint mesterjelölt a magyarszabó céhnél háromféle „remek” közül választhatott: „Az egyik: hosszú öltözet; áll egy mente, egy dolmány és egy nadrágból. A másik: rövid tiszti öltözet. Harmadik: papi öltözet. — E három rendbeli ruházatból készít minden remekes egy öltözetet, valamely céhbéli mesterre mérve.”⁶ Tóth Gáspár feltehetőleg az első feladatot választotta (bár, mint látni fogjuk, a tiszti ruhák szabásához is kitűnően értett), és sikerrel meg is oldotta; 1827-ben ő is boltot nyitott, méghozzá a Kostyálé közvetlen közelében: a Kígyó és az Uri (ma Petőfi Sándor) utca sarkán állott Jankovich-házban.⁷ Ebben az esztendőben, okt. 21-én kötött házasságot Csécsi Nagy Erzsébettel a Széna (ma Kálvin) téri ref. imaházban;⁸ 1828. július 28-án pedig 12 pengő forinton megváltotta a pesti polgárjogot: e napon mint „sartor magistert” (szabómestert) bejegyezték Pest teljes jogú polgárai közé.⁹ Tehát már 22 éves korára minden lényeges feltételét megteremtette annak, hogy a jelek szerint átlagon felüli, kivételes kézművesi tehetségét kifejleszthesse és a város legjobb nevű, felkapott férfiszabói közé emelkedjék. Az első években keveset hallgatott magáról, de szívósan dolgozott, ismerkedett mestersége fortélyaival és megrendelői igényeivel, ízlésével. 1828-ban Lajos, 1830-ban Sándor, 1841-ben Emília-Erzsébet nevű gyermeke született.¹⁰

Már a kezdet kezdetén alkalmat keres és talál a szakmáján kívül eső, közérdekű tevékenységre: 1834-ben a „pesti református egyház” (gyülekezet) presbiterévé (tanácsának világi tagjává) választják.¹¹ Ettől kezdve 28 éven át (haláláig) e testület munkás és megbecsült tagja marad: a forradalom és szabadságharc idejét s az ostromállapot éveit kivéve sűrűn részt vesz a tanácsüléseken, ill. az egyházi közgyűléseken; különösen sokat tesz a gyülekezet anyagi gondjainak enyhítése érdekében; bekapcsolódik a református vallású pesti lakosok névjegyzékének összeállításába és az adományok szervezett gyűjtésébe; rendez egyéb gyűjtőakciókat is; több ízben mint az e célból kiküldött bizottság tagja

vizsgálja a gyülekezet pénzügyi helyzetét és a nemegyszer válságos állapot orvoslásához javaslatokkal, ötletekkel, gyakran személyes áldozattal járul hozzá.¹²

Az 1820-as évek derekán észrevehetően erősödő nemzeti felbuzdulás egyik hulláma a ruházati ipart is eléri. Bizonyára nagy lökést ad ennek az országgyűlések 1825-ben újra kezdődő sorozata: ezeken a követek túlnyomó többsége magyaros díszruhában jelent meg, ezért feltehetően ugrásszerűen megnőtt a sujtásos dolmányokat és nadrágokat, prém-szegélyes mentéket készítő magyarszabó műhelyek forgalma. Gyorsan alkalmazkodnak a közönség változó igényeihez a németszabók is. Kostyál, aki amellet, hogy ügyes kezű mester, egyúttal élelmes üzletember is, mindjárt működése első éveiben hatásos (bár korántsem olcsó) reklámmal hívja fel magára a figyelmet: a Tudományos Gyűjtemény c. folyóirat 1829. és 1830. évfolyamához adott rézmetszetű mellékleteken általa tervezett férfiöltözeteket mutat be: egy díszesebb és két egyszerűbb magyaros ruházatot.¹³ Ezeket a magyaros divatkép-mellékleteket hosszú sor követi majd. Moth Endre 1833-ban közzéteszi *Rövid értekezés a Nemzetiségről* c. röpiratát,¹⁴ melyet rézmetszetben hat színes magyaros ruhaterv illusztrál: „Klasszy Vencel pesti polgár s magyar szabó kedveskedik” velük a nemzetnek; nyilván ő viselte a kiadvány tetemes költségeit (a metszeteket a jónevű Perlaszka Domokos készítette), s ő bízta meg Mothot a hangzatos reklámszöveg megírásával. „Hát minek ide ezek a képek?” – teszi fel a kérdést a szerző, hogy mindjárt felelhessen is rá: „Nem más tekintetből, mint hogy kiki általláthassa, hogy a nemzeti ruha, melly a Nemzetiség egyik ága, milly nagytekintetű Méltóságot szerez a Nemzetnek, s mennyire felemelve neveli [növeli] a Nemzetiséget.” A „Nemzetiség” Moth elmélete szerint „a Nyelv, Nevelés és Nemzeti viselet” hármas pillérén nyugszik; s alább azt olvashatjuk, hogy „kik Nemzeti ruhájokat s anyanyelvöket megvetik, vadabbak a vadállatoknál, mivel ezek természetes hangjukat s szöreibet híven megtartják . . . előttünk azonban mindaz, ami honi, nagyon kevés becsben van”. Példának hozza fel a magyar ifjakat, kik „szűk posztó lábravalót (pantallót) húznak fel lábok száira, frakkba öltözködnek, fejeket pedig kalpag helyett egy picit posztóból készült úgy nevezett »Mici« fedő?” Mi hát a megoldás? Természetesen az, hogy a bemutatott minták alapján Klasszyval kell dolgoztatni. Csupa férfiruhatat: pompásabb és „kisebb” magyar díszöltözetek, továbbá két ruhaterv „egyszerű, könnyű s mégis díszes nemzeti alakban polgári öltözetünk közdivatáról”.

Megindul hát a versengés az elsőségért, a megrendelők és vevők megnyeréséért – nem utolsósorban divatképekkel. Bekapcsolódik ebbe Tóth Gáspár is. Megfelelő keretül kínálkozik a *Honművész* c. folyóirat (a Regélő melléklapja), amely 1833-tól kezdve hétről hétre közöl színes divatmellékleteket, s hajlandó a párisi és bécsi modellek közé – persze a hirdetőik költségére – időnként egy-egy hazai ruhatervet is beiktatni. Többen élnek ezzel a lehetőséggel. Az első évfolyamban Kostyál és egy Mindszenty nevű női szabó „Mennyegzői magyar öltözet”-e jelenik meg Kohlman metszetében; a vőlegény (Kostyál terve szerint) „bárson vagy veres posztóból fehér mentét, veres nadrágot” visel. Az 1837. évfolyam november 12-i száma mellett akadunk rá „Tóth Gáspár polg[ári] magyar szabó” tudtunkkal legkorábbi, „Magyar díszöltözetek” című divatképére, melyhez a következő kíséző magyarázattal szolgál: „Balról setétes zöld dolmán és nadrág ezüst zsinórra (értsd: ezüst zsinórzattal); meggy színű mellény hasonló ezüstre; bárson kalpag aranyra; ezüst kard, fekete topánka. Jobbról fehér mente aranyra coboly prémmel; setétkék dolmán

és nadrág aranyra; barna prémes bárson kalpag, arany kard, fekete topánka. — Tóth Gáspár úr, ki folyóiratunk t. pártfogóinak e csinos divatképpel kedveskedik, ezúttal a t. közönségnek figyelmébe ajánlván magát, jelenti, hogy könnyebb feltalálhatás végett s azon tekintetből is, hogy a távolról Pestre jövők kénytelenek ne legyenek megrendelt magyar öltözeteik elkészítésére huzamosabb ideig várakozni, minden nemű kész magyar polgári köntösökkel szolgálhat megbízóinak; huszár-egyenruhákat is legrovidebb idő alatt elkészít, s legfőbb törekvése lesz mindenkor magát a t. közönségnek eddig benne helyezett bizalmára érdemesíteni. — Boltja van az Uri utcában, t. Jankovich Mihály úrnak 611. sz. alatti házában.”¹⁵ Mintegy másfél év múlva a Hazai s Külföldi Tudósítások három számának Hirdetések c. mellékletében hasonló szöveget tétet közzé, de a kínálat már sokkal gazdagabb: „nagy mennyiségű *arannyal és ezüsttel* hímzett *magyar dísz öltözetekkel*, úgy szinte hosszú fekete egyszerű magyar ruhákkal, külön ismét arany és ezüst hímzésű mellényekkel, fekete, *Zrínyi dolmányokkal*, nadrágokkal . . . a legjutányosabb áron” szolgál.¹⁶ Új mozzanat ez a vevők meghódításáért folyó küzdelemben: a derék „magyar-szabó mester” tehát tíz évi szorgalmas munkálkodásával annyira vitte, hogy készruhák tekintélyes választékából elégítheti ki a fővárosban megforduló vagy átutazó érdeklődőket. 1838-ban általa „aranyra” (arany zsinórzattal) készített magyar katonai egyenruhák színes képét közli (1. kép): „Az egyik Miklós császár huszárezredének stabalis tisztjét [törzstisztjét] mutatja sötétzöld mentében s vörös nadrággal. A másik József huszárezredi hadnagyot képez [ábrázol] világoskék öltözetben.”¹⁷

Nincs ugyan közvetlen bizonyítékunk rá, de nagyon valószínű, hogy Tóth ekkor már több legényt foglalkoztat műhelyében. Csak két évvel előzte meg őt a mester-jus elnyerésében Keresztessy Sámuel nőiszabó (vele később, mint látni fogjuk, közösen adott ki divatképeket a Pesti Divatlapban), akinek az 1830-as évek derekán már legalább egy tucat segéde lehetett: az 1838. tavaszi pesti árvíz után két ízben közzétett hirdetésében előadja, hogy a nagy veszedelem miatt megrettent és szétszéledt legényei helyett újakat kíván felvenni; „Tizennyolcat elfogadhatok” — fejezi be „Felszólítás”-át.¹⁸

Tóth, mint tehetős polgár, a Nemzeti Színháznak, ill. elődjének, a Pesti Magyar Színháznak (1837–1840) kezdettől fogva bérletese. Egy alább említendő 1848. évi hírlapi nyilatkozatában önérzetesen utasítja el azt a félreértésből keletkezett vádat, mintha lennének a színészeket, s igazolásul azt hozza fel, hogy a Nemzeti Színház főnállása óta „az előadásokra rendes előfizető”.¹⁹ Azok az egykorú bevételi főkönyvek, amelyek — bár, sajnos, elég hiányosan — fennmaradtak, mindenesetre igazolják ezt az állítását.²⁰ S ez teljesen egybevág azzal, amit a feljebb már említett nekrológ szerzője (feltehetőleg Szegfi Mór-né) írt meg, ti. hogy Tóth Gáspár szegyejlte iskolázatlanságát, sajnálta a kényszerűségből elmaradt tanulmányokat, s ezt a hiányt később önműveléssel igyekezett pótolni. Lelkiismeretesen fel is használta kevés szabad idejét — olvassuk a cikkben —, „kevés ember ismeri jobban hazai irodalmunkat, mint ahogy ő ismerte, és szeretni tán senki sem szereti jobban”.²¹ A fentiek szerint, mint a színészet kedvelője, bizonyára sűrűn jelent meg a Nemzeti Színházban, s félénként előre megváltott földszinti bérleti helyéről gyönyörködött az előadásokban (2. kép).

Ez a mélyen gyökerező művelődési igény és érdeklődés, melyet fiatalabb korában nem elégíthetett ki, ösztönözhatta Tóthot arra is, hogy a Nemzeti Kör tagjainak sorába

lépjen. Ez az egyesület, mely kezdetben az egyszerű „Kör” nevet viselte, az 1830-as évek vége felé még csak afféle kötetlen asztaltársaság volt, és 1841 nyarán alakult 80 taggal formális társulattá.²² Első közgyűlését 1841. október 10-én tartotta. Tagjainak száma gyorsan nőtt: 1842-ben kiadott kis füzetük már mintegy 190 nevet sorol föl, túlnyomórészt értelmiségiekét és kézműves vagy kereskedő foglalkozású városi polgárokét. Az egyesület elnöke Fáy András, a népszerű író, ügyvédje Tóth Lőrinc költő volt, az első igazgatóválasztmányba pedig többek között Vörösmarty Mihály, Bajza József a szigoráról híres kritikus, Erdélyi János költő és népdalgyűjtő, továbbá a forradalom idején jelentős szerepet játszott Irinyi József is bekerült. A Kör alapszabályaiban a nemzeti kultúra pártolását tűzte ki céljául (alcíme így hangzott: „Az irodalom és művészet barátainak egyesülete”).²³ A feljebb elmondottakból érthető, hogy Tóth Gáspárt vonzotta ez a cél és ez a személyi környezet. A belépést nem kötötték túl szigorú feltételekhez: ajánlókat kellett szereznie a tagok sorából, továbbá köteleznie kellett magát évente egy darab 10 pengő forintos „részvény-jegy” megváltására. Ez utóbbi a jól kereső szabómesternek nem okozhatott gondot, az ajánlók pedig úgyszólván „kéznél voltak”, hiszen az említett Fáy András és Tóth Lőrinc, továbbá Fényes Elek (a Kör igazgatóválasztmányának tagja) Tóth Gáspár presbitertársa volt a pesti református egyházközség tanácsában; maga a gyülekezet lelkésze, Török Pál már a kezdet kezdetén belépett az egyesületbe.²⁴ A Kör ekkor a nagy forgalmat lebonyolító szabómester műhelyének közvetlen közelében bérelt „szállást”-t,²⁵ s Tóth bizonyosan dolgozott az egyesület számos alapító tagjának is, akiktől a szükséges ajánlásokat megszerezhetette. Mindenesetre a Kör jegyzőkönyvében rögzített tény, hogy 1842. március 28-án „Az ajánlási ívek folytán Tóth Gáspár és Paksy Lajos urak tagokká választottak”. Ezen az igazgatóválasztmányi ülésen Bajza József elnökölt, s részt vett Tóth Lőrinc, Erdélyi János és Vörösmarty Mihály is.²⁶

A Pesti Hírlap egyik 1843. januári számában érdekes és tanulságos riport jelent meg az egyesület életéről: „Ez a kör, uraim! – írják egyebek közt – igazán derék kis társalgási egyesület . . . összesen mintegy 220 tagot számlál, különösen 84 író – kik közt 34 akadémiai tag, a többi nem az, de azért kisebb-nagyobb mértékben mégis író – 25 művészetel foglalkozót, s így a Kör tagjainak felerésze mégis az irodalom és művészet embereiből áll. De ezenkívül országunk majd minden osztálya, rangbelije mutathat itt elő néhány képviselőt: mágnás, nemes, honorácior [nem-nemesi értelmiségi], polgár, dicasterialista [főkormányzói tiszviselő], kézműves, kereskedő, orvos, katona, pap, ügyvéd, jurátus, tanuló stb. a legnagyobb vegyületességben olvadnak itt össze . . . Ezen Köregyesület valódi mintaiskolója a magyarhoni elegyes néposztályok tömérdek fokozatának . . . a legnagyobb érdeme abban áll, hogy itt a legkülönbözőbb elemeket is inkább láthatjuk asszimilálódnak [egybeolvadva], mint más illy egyesületekben, hozzájárulván a fesztelen, bizalmas társalgás illendős [illendő] gyakorlata s azon fontos körülmény, miszerint fővárosunkban illy tisztán magyar egyesületet találni nagy ritkaság . . . A Kör tagjainak főfoglalkozásai közé tartozik a zsurnál [napilap-] olvasás, tekézés [billiárd] – mihez már magyar műszavakat is készített a Kör néhány tagja . . . , a nem kis fejtörésbe kerülő sakkozás s a kevésbé feszes és férfias dominó-játék. Kártyázni igen ritkán szoktak, házsártosan [perlekedve] sosem, mi biztos jele annak, miképen itt nincs olly nagy lelki szegénység, nincs

olyan önhaszonlesés, mint vidéki kaszinóinkban, hol jobban szeretik a pénzt, mint a hírlapokat olvasni . . .²⁷

Hogyne érezte volna jól magát ebben a társaságban az irodalmat, színészetet s általában a társas együttlétet, tartalmas eszmecseréket annyira kedvelő Tóth Gáspár! Bizonyára gyakran előfordult itt az is, hogy egyik-másik köri tag bizalmasan félrevonta valamelyik sarokba a szabóolló és a tű mesterét, s megkérdezte tőle, nem készítené-e neki egy szép atillát és nadrágot; s bizvást feltehetjük, hogy számos nagynevű kortársának nemcsak üdvös eszméit, ércesen szárnyaló hangját ismerte, hanem mell- és derékbőségét, magasságát: a szabáshoz szükséges testméreteit is (mint látni fogjuk, bizonyos, hogy Petőfiről is vett mértéket). Mégsem hisszük, hogy fokozódó népszerűségét, melynek meggyőző jeleivel a Kör jegyzőkönyveiben is találkozunk, elsősorban e (kétségtől fontos) szolgáltató tevékenységének köszönhető volna! Adatainkból, melyeknek többségét a továbbiakban tárjuk olvasóink elé, a szerény, de önérzetes, a társaságban szívesen elvegyülő, az egyesülés előnyeit felismerő, a saját és a közjó érdekében felhasználó, ám áldozatra is kész polgár rokonszenves vonásai rajzolódnak ki. S ez önmagában is elégséges magyarázat lehet arra, hogy már 1843. október 12-én, tehát mindössze másfél évi tagság után beválasztották a 25 tagú választmányba.²⁸ Így került az egyszerű iparos-mester egyebek közt Lendvay Mártonnal a daliás, ünnepezt színésszel, Szigligeti Edével a nagy sikerű népszínműíróval, Lukács Móriccral az európai látóköri, mély műveltségű közigazdással és ellenzéki politikussal, a már említett országos hírű költőkkel és kritikusokkal s magával a „koszorús” (akadémiai díjjal kitüntetett) Vörösmarty Mihállyal együvé, e jelentős társulat vezető testületébe! Meg is becsülte magát, szorgalmasan eljárógatt az ülésekre; jelen volt akkor is, amikor az egyesület (1843. december 10-én) ünnepélyesen felvette a célkitűzéseit pontosabban kifejező „Nemzeti Kör” nevet. Mindvégig benn is marad a választmányban; igaz, hogy 1844 végén az akkor már 50 tagot számláló testületbe csak a 45. helyen jut be (Bajza és Vörösmarty vezetik a „mezőnyt” 125, ill. 123 szavazattal, s ekkor már a választmány tagja a 10. helyen – Kossuth Lajos is),²⁹ de egy évvel később (a titkosan leadott szavazatok száma szerint) a tizenhetedik, 1846. október 29-én meg a tizenkilencedik. E három év alatt nagy változások érlelődnek a politikai életben, s ezek szakadást idéznek elő az egyesületben is: a tagok egyik, radikálisabb csoportja kiválik s Pesti Kör néven külön társulatot alakít; majd megint közeledni kezdenek egymáshoz, és a két csoportosulás végül Ellenzéki Kör néven újra egyesül.³⁰ Ez a nevezetes aktus már 1847 elejére esik, s az ezt előkészítő 1847. januári megbeszéléseken Tóth Gáspár is részt vesz, azon is, amelyen az első közös közgyűlést 1847. január 24-ére kitűzik.³¹

Itt meg kell állnunk (később majd újra föl vesszük az Ellenzéki Kör megalakulásánál elejtett fonalat), mert vissza kívánunk térni a Nemzeti Körnek arra a nevezetes 1844. évi választmányi ülésére, amelynek jegyzőkönyvében először írják le Petőfi Sándor nevét, — a Tóth Gáspáréval és a Vörösmartyéval együtt!

Tóth Gáspár életútja két ízben kapcsolódik szorosan a Petőfiéhez: ekkor, 1844 folyamán, majd a forradalom évében, a mozgalmas márciusi napokban. Már az első alkalom is mindkettőjük szempontjából meghatározó jelentőségű: a költő nem utolsósorban a szabómester áldozatkészségének köszönheti pályafutása 1844 tavaszán bekövetkezett kedvező fordulatát, Tóth Gáspár pedig a Petőfit gyászoló, emlékéért híven őrző, költeményeit ol-

vasó utókor háláját. Az utókor azonban egyúttal méltatlan is volt „Petőfi szabójával” szemben: egyrészt — feleslegesen — felnagyította a *Versek* kiadása körüli érdemeit, ugyanakkor meg (amint már utaltunk rá) elfeledkezett mind úttörő jelentőségű kézműves tevékenységéről, mind közéleti szerepéről: a nemzeti és a forradalmi mozgalomért hozott áldozatairól.

Nézzük csak meg, mit is köszönhetett Tóth Gáspárnak a fővárosba érkezett költő. „Debrecenből utaztam Pestre 1844-ben februariusban — emlékezett vissza 3 év múltán — kopott ruhában, gyalog, egy pár huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem; gondolám: ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, akkor is jó, mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok, s vége lesz minden szenvedésnek.” A könyvkiadóknál azonban hiába próbálkozott: vagy szóba sem álltak vele, vagy nevetségesen kis összeget kínáltak a kéziratért. „A végső ponton álltam — folytatja emlékezését *Úti leveleiben* —, kétségbeesett bátorság szállt meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, olly érzéssel, mint a melly kártyás utolsó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál.”³² Ez a férfi Vörösmarty volt, a nemzet ünnepeit költője, ki Petőfit 1842 karácsonya óta személyesen ismerte, — mint verseivel az Athenaeum c. folyóiratban fellépett fiatal költőt nagyra becsülte és bátorította. Ő maga azonban, a főként munkái tiszteletdíjából élő, vagyontalan poéta, akit — fiatal házasságában — éppen a családalapítással járó gondok foglalkoztatnak, anyagi segítséget nem nyújthatott Petőfinek. (Annyit semmi esetre sem, hogy a mindenéből kifogyott költő kifizethette volna számottevő összegű debreceni adósságát, s azonfelül magát is legalább egy ideig fenntarthatta volna.) Amikor átolvasta a durva, zöldes fakó színű lapokból összevarrt füzetet, azzal a szilárd elhatározással kelt fel asztala mellől, hogy valamilyen utat-módot keres ennek az évek óta hányódó, nélkülöző, igen tehetséges fiatal embernek a talpraállítására, persze nem alamizsnával, hanem megélhetési lehetőségeinek megteremtésével. S eszközül ehhez éppen a Nemzeti Kör kínálkozott. „Ahol a legnagyobb az ínség, ott a legközelebb a segítség!” — tartja a régi szólás: alig egy hónappal a költő Pestre érkezése előtt, 1844. január 23-án — a Kör jegyzőkönyve szerint — „Fényes Elek másodelnök irodalmunk nehézkes haladását némileg gyorsítani — s az olvasóközönség számát pedig szaporítani óhajtván — indítványozá, mikép a Nemzeti Kör, minden a két magyar honban létező olvasó, kaszinói vagy bármi néven nevezendő egyesüléseket, mint szinte az irodalmat buzgón pártoló egyeseket is, maga nevében szólítana fel az iránt: hogy a Nemzeti Kör a hozzá beadott bárminemű kéziratot, tagjai között kinevezendő, vagy önkéntesen ajánlkozó, sőt szükség esetében egyesületen kívüli szakértők által is előlegesen megvizsgáltatván — ha ezen megvizsgálók azon kéziratot bármi tekintetből is kinyomtatásra méltónak találják, — a Nemzeti Kör a nevezett egyesülethez, s egyesekhez aláírási íveket küldhessen el, — s ezáltal főként olly ifjú írók, kik elmeszülttjeiket, melyek pedig gyakran az irodalomra nézve nyereségül szolgálnának, az irodalom s olvasó közönség jeleni állapotjában sok tekintetektől ki nem nyomathatják, — segéd karokkal ápol-tassanak”.³³ Ezt az úgyszólván Petőfi „testére szabott” indítványt az igazgató választmány elfogadta, s a végrehajtás előkészítésére a számításba veendő egyesületek összeírását és a hozzájuk intézendő felhívás megszerkesztését is elhatározta. Ez akkortájt történt, amikor Petőfi, fűtetlen debreceni szobájában, verseit másolgatta, s már érlelődött benne az elhatározás, hogy Pestre gyalogol, és ott szerencsét próbál velük:

S az volt derék, ha verselék!
 Ujjam megdermedt a hidegben,
 És akkor mire vetemedtem?
 Hát mit tehettem egyebet?
 Égő pipám
 Szorígtatám,
 Míg a fagy végre engedett.
 (Egy telem Debrecenben)³⁴

Vörösmartyra tehát csak az a feladat várt, hogy a Kör tagjait meggyőzze: jó ügyet szolgál-nának, ha a január 23-i határozat megvalósítását éppen a fiatal Petőfi költeményei kiadá-sának támogatásával kezdenék. A jelek szerint Petőfi nagy tekintélyű költőtársa felismer-te és késlekedés nélkül kihasználta ezt a kedvező alkalmat, s a Kör 1844. március 27-i ülésén, tehát alig néhány héttel Petőfi Pestre érkezése után a január 23-i határozatra hi-vatkozva „Petőfi Sándor ifjabb írónk legjelesbire 10 ívre terjedő, többnyire újságlapok-ban megjelent, s közméltánylattal és tetszéssel fogadott Verseinek a Nemzeti Kör pártolá-sa alatt leendő minél előbbi kiadatását, s addig is pedig a nevezett ifjú anyagi szükségeinek jómóddali fedezéséről gondoskodást indítványozá”. Petőfi nemes szívrű pártfogója bizo-nyára gondos előkészítés, tehát a választmány tagjaival folytatott előzetes megbeszélések után terjesztette elő indítványát, s magán az ülésen is hosszan és melegen szólt a szorult helyzetben levő ifjú költőről és költeményeiről, mert a jegyzőkönyv megállapítja, hogy „a jelenlevő tagok az indítvány üdvösségét melegkeblűleg pártolák”, — a javaslat másik ré-szét illetően azonban élénk eszmecsere fejlődhetett ki, hiszen a költő létfenntartási költ-ségeinek fedezését, tehát közvetlen anyagi támogatását csak a közgyűlés szavazhatta volna meg; a javaslattevő azonban a jelenlevők értésére adta, hogy gyors megoldásra van szükség.

Ekkor állott fel „Tóth Gáspár Úr”, s bejelentette, hogy hajlandó „a nevezett ifjú részére” 60 pengő forintot tüstént lefizetni, „oly feltétel alatt azonban:

a) ha a kérdés alatti 10 ívnyi költemények egy kinevezendő küldöttség által megvizs-gáltatván, az azokat a kinyomtatásra érdemesnek találandja,

b) ha a Nemzeti Kör tagjai közül 12 jótálló egyén találkozik, kik ha a kinyomott költemények árából fél év múltán azon 60 p. forintnyi összeg ki nem kerülne, — annak ki-fizetését aránylag magokra vállalják.”

A jótállást nem tizenketten, hanem mindjárt tizenkilencen vállalták (az igazgató vá-lasztmány majdnem minden jelen levő tagja, köztük maga Tóth Gáspár is), sőt hárman ott helyben 5–5 példányra elő is fizettek, mire:

„*Határozatott:* Tóth Gáspár Úrnak ebbeli önzés nélküli, célra vezető ajánlatáért, valamint Antal Mihál, Kronperger Antal és Lendvay Márton Uraknak [az 5–5 példányra előfizetőknek] fentebbi hathatós és nemes tetteikért az igazgató Választmányi Gyűlés köszönetet szavazván, Vörösmarty Mihál, Szigligeti Eduárd és Vachott Sándor Urak a ne-vezett költemények általvételére, megvizsgálására oly meghagyással küldetnek ki, hogy ha azokat kinyomtatásra érdemesnek találandják, a Tóth Gáspár Úr által előlegezett 60 p. fo-rintot s az előfizetett 15 p. forintot a nevezett Petőfi Sándornak nyugtatvány mellett haladék nélkül adják át, — továbbá a nyomtatási költség iránt a kir. Egyetem könyvnyom-

tató Intézetével egyezkedjenek, s ezen költségfelszámítást, mint szintén a nyomtatásról tervüket . . . a legközelebbi közgyűlésre nyújtják be.”³⁵

Mindez hamarosan meg is történt: a kiküldött vizsgáló bizottság kedvező véleménye alapján Petőfi a 75 pengő forintot legkésőbb három héten belül megkapta (s így a lelkiismeretét súlyosan terhelő debreceni adósságot a vállalt határidőre kifizethette); a *Versek* kiadásával kapcsolatos javaslatot Vörösmarty a májusi közgyűlés elé terjesztette; ennek jóváhagyása után előfizetési felhívást, gyűjtőíveket küldtek szét, majd kiadták a nyomdának a megbízást; Petőfi *Versei*-nek első füzeté az 1844. évi őszi vásárra megjelent, s nagy közönségsikert aratott.³⁶

A Kör határozata, amelyhez hasonlóra mindaddig nem volt példa a magyar irodalmi életben, az egykorú sajtóban is hangot kapott. A Nemzeti Újság március 30-án az alábbi hírt közölte: „A Kör ismét nemes törekvése jelét adá, midőn Vörösmartynknak indítványára egy áldott lantú költészünk buzdító pártfogására lelkesedett, s hogy anyagi gond nélkül gyűjthesse egybe közkedvességű költelmeit [költeményeit], 60 pengő forint ösztönpénzt rendelt, mivel pedig ennek beszédese hosszabb ideig tarthatott volna, Tóth Gáspár polgári jeles magyar szabó Kör és választmányi tag a neveztük összeget azonnal lefizette; mire rendeltetett, hogy Petőfynek (neve e védencnek) munkái a Kör költségén, annak idejében a munka árából levonandóan adassanak ki, s előfizetésre minden tud. intézetek és olvasó társulatok a Kör által fölszólíttassanak.” (A hírt az egyik hazai német nyelvű hírlap, a Pesther Tageblatt április 4-i száma is átvette.)

Jókai Mór emlékezéseibe, melyeknek keretében a „polgári jeles magyar szabó” nagy-lelkű felajánlását ismételtelen felidézte, már túlzások is kerültek (maga Jókai csak később, mások elbeszéléséből hallhatta az esetet), de nagy regényíróknak köszönhetjük az egyetlen olyan leírást, melyből Tóth Gáspár külső megjelenésére következtethetünk. *Tarka élet* c. kötetében (1855) — tehát még Tóth Gáspár életében — úgy adta elő ezt a Petőfi pályáján sorsfordulatot jelentő epizódot, hogy Vörösmartynak a Nemzeti Körben beterjesztett indítványa egyesek értetlensége, önzése miatt már-már megfeneklett, — „ha ekkor elő nem állt volna egy emberséges derék *szabómester*, s azt nem mondá, hogy ő megbízik abban, miként Vörösmarty rosszat nem ajánlhatott, s ha más nem akad, ő egyedül egymaga viseli a nyomtatási költségeket, még harminc forintot előlegez is a költőnek, hogy élhessen egy ideig. Ezt a derék kézművest nevezik Tóth Gáspárnak. Aki Petőfit szerette, méltán megsüvegelheti őt, mert ő volt a költőnek első és egyetlen *Maecenása*.”³⁷ Néhány évtizeddel később, amikor Jókai *Az én életem regényé*-t írja, további romantikus elemekkel bővül az emlékezés: „élém tolakodik annak a társas körnek képe, melynek olvasó asztalánál egy öreg poéta ül, s egy fiatal író kézírataiból költeményeket olvas fel a figyelmes társaságnak. Az öreg költő által felolvasott versek mindenkit elragadnak. „Ezt a kötet verset a mi kaszinónknak kell kiadni, indítványozza a veterán író.” S mielőtt a pénztárnok ellenvetést tehetne, „kinyújtja a karját az asztalon keresztül egy marciális [harcias külsejű] alak, akít két kifent bajusza dandárvezérnek minősítene, ha gömbölyű két piros arca szelídebb hivatásra nem vallana, s tenyerét rátéve a verses kézíratra, így szól: magamra vállalom az egész költséget, nyomtatással, honoráriummal együtt. — A veterán író volt Vörösmarty, a beajánlott ifjú költő Petőfi Sándor, az önként ajánlkozó mecénás Tóth Gáspár szabómester.”³⁸ — Mint láthattuk, az egykorú forrásokból világosan kitűnik, hogy

a szabómester korántsem vállalta magára (a végülis közel 300 pft-ra rúgó) teljes nyomtatási költséget, hanem 60 pft-nyi kölcsönt ajánlott fel a *Versek* remélt jövedelme terhére, s a kockázaton is a választmány 19 tagjával együtt osztozott. A szó valóságos értelmében nem volt tehát Petőfi „mecénása”. De éppen az általa tett felajánlás jelentette az egyetlen „jó móddal” eszközölhető megoldást, amit Vörösmarty nyomtatékosan kért a választmánytól: a nyomorában is rendkívül önérzetes Petőfi így nem adományban részesült, hanem – forma szerint – előleget kapott kötete várható bevételeiből. Az a 60 pengő forint egyébként éppen nem volt jelentéktelen összeg: Pákh Albert, aki Debrecenben kezességet vállalt a költő adósságáért, mint házitanító négy hónap alatt keresett ennyit;³⁹ később a Pesti Divatlapnál Petőfi segédszerkesztői fizetése is mindössze havi 15 pengő forintra rúgott.⁴⁰ A szóban forgó nevezetes kölcsönnek a tényleges értékét firtatni azonban éppen olyan értelmetlen dolog, mint pl. egy sikeres életmentés után azt, hogy mennyibe is kerülhetett a fuldoklónak dobott kötél, amivel végülis kihúzták a partra. Petőfit ez a kölcsön segítette pályafutása új szakaszának küszöbére: amikor ezen átlépett, végre rendszeres alkotó tevékenységbe kezdhetett, s gyors ütemben bontakoztathatta ki rendkívüli tehetségét.

A költő a maga módján viszonzta Tóth Gáspár segítségét: belefoglalta nevét 1845-ben közzétett *Úti rajzai*-ba, majd egyik versében is említette. Felsőmagyarországi utazásáról írt beszámolójának első részletében, amely az *Életképek* 1845. július 5-i számában jelent meg, elmondja, hogy nem sokkal az indulás után egyszer csak felpattant a pest-eperjesi „gyorsszekér” ajtaja, s egy „szilaj tekintetű ifjú”, pisztolyt szegezve rá, így kiáltott: Meghalsz! – (Adjuk át a szót Petőfinek:)

„Kegyelem! jaidultam föl, s reszketve, akadozva folytattam: csak életemnek irlalmazz . . . örömet odaadom erszényemet . . . bár tartalmastul sem ér sokkal többet, mint ha egészen üres volna: hisz én magyar költő vagyok . . . segédszerkesztő voltam a Pesti Divatlapnál . . . aztán még eljöttömkor adósságot is fizettem . . . Tóth Gáspárnak tartoztam egy atilla s nadrág árával . . . a verseim sem igen kelnek, mindamellert, hogy szörnyen dícsérik” stb.

A továbbiakban két váratlan fordulat következik: előbb a költő lepődik meg, mert kiderül, hogy a vérszomjas ifjú nem útonálló, hanem a versei elutasítása miatt bosszút lihegő fűzfapoéták egyike, aztán meg az olvasó, amikor a pisztoly durranására Petőfi – felébred; bár ez az álom később is nyugtalanítja: „Hátha beteljesedik, gondoltam aggódva, mert nincs dühösebb nép a megbukott poétáknál.”⁴¹

Alig hisszük, hogy a derék szabómester megnevezése a véletlen műve volt: legalábbis ösztöne diktálhatta a költőnek, hogy a tollára vegye a nevét, mely – mint láthattuk – korábban is fel-feltűnt már különféle nyomtatványokon, de efféle írói szövegben, tudunkkal, még sohasem. S Petőfi ráduplázott erre egyik versében, mely a Pesti Divatlap 1845. október 23-i számában látott napvilágot:

Sorshúzás előtt

Kétszázezer forint! reá
Gondolni is alig merek.
Nagyúr leszek, mennykő nagy úr,
Föltéve persze: ha nyerek.

Vajon hová teszem e pénzt,
Mindenh'á, csak ládámba nem!
Meg nem penészedik az én
Ládámban, hiszem istenem.

Amint nyerek, elnyargalok
Tóth Gáspárhoz nagy hirtelen,
És e jó úrnál eddigi
Kontóm szépen lekvittelem;

Aztán (most már készpénzemért!)
Jó téli öltönyt varratok:
Mert közel a tél, s mostani
Ruhámban meg is fagyhatok.

Milly jólesik majd: ha fogat
Vicsorgat énrám a hideg,
Hahá! milly jólesik: fűgét
Mutatni őkegyelminek.

Úgy ám, de hátha nem nyerünk . . .
Ha nem nyerünk: isten veled,
Jó téli öltöny! — de sebaj,
Megszoktam már a hideget.⁴²

Érdemes eltűnődni azon, hogy a bécsi lottéria csábító hirdeteménye, melyet a pesti újságok is rendszeresen közöltek, milyen prózai, úgyszólván hétköznapi reményeket kel-
tett az egyébként gazdag fantáziájáról ismert költő lelkében. Azon a 200 000 váltó fo-
rinton (amely pengőben számítva 80 000-nek felelt meg, s csak a reklám kedvéért hirdet-
ték a hat számjegyű váltó-értékben) birtokot, palotát, hintót vehetett volna — „feltéve
persze, ha nyer! —, a hónapos szobában élő, szerény jövedelmű Petőfi vágyainak felső
határa azonban 1845 késő őszén a „jó meleg téli öltöny” volt. S tervezetéseiben még
ennek megrendelését is a korábbi tartozás „lekvittelése” (kiegyenlítése) előzi meg! Az idé-
zett adatokból tehát arra következtethetünk, hogy amikor — még az év tavaszán — felvi-
déli útjára elindult, ez alkalomra ruhát rendelt Tóth Gáspártól (talán ebben rajzolta le
Barabás a Pesti Divatlap számára);⁴³ ugyanakkor rendezte addigi tartozását (mint láttuk,

„egy atilla s egy nadrág” árát), az újabb öltözet árával azonban megint adós maradt. Hogy meddig? – nem tudjuk. Erre nézve érdemes Tóth Gáspárnak feljebb említett (Szegfi Mórnének tulajdonítható) nekrológiájából egy részletet idézni: „Hogy (a szabómester) annyi szívességgel halmozott el szegényebb sorsú írókat, mint kevés főúr e hazában, azt csak ő tudta és azok, akiket e szívességekben részesített. És milyen nemes gyengédséggel volt e jószág párosulva! Ő szólította föl az illetőket, jöjjenek el boltjába, pirongatta őket, hogy tán bizony el akarnak pártolni műhelyétől. »Jól tudom, hogy soha nem látok pénzt tőled – szokta volt mondani –, de mikor ez az egyetlen mód, melyen irodalmunk iránti szeretetemet ki tudom fejezni!«⁴⁴ A szerző nem nevezi meg az ilyen tapintattal támogatott írókat, de legalább abban az értelemben feltehetőleg Petőfi is közéjük tartozott, hogy Tóth Gáspár sosem kérte tőle számon tartozását. S utóbb – ismerjük el – a szabómester javára billent a mérleg. Gondoljunk csak Petőfi *Gróf Teleky Sándorhoz* című (egyetlen mágnás barátjához intézett) versének e szavaira:

..... nem szükség,
Hogy elbeszéljem érdemed:
Már az elég dicséretedre,
Hogy itt könyvemben áll neved.⁴⁵

Már pedig Tóth Gáspár neve a *Sorshúzás előtt* c. verssel 1874-ben bekerült Petőfi összes költeményei közé,⁴⁶ s azóta minden kiadásban lenyomatják; ki vonhatná hát kétségbe, hogy a költő végül is gavallérosan „lekivittelte” kontóját?

Vahot Imre visszaemlékezéseiben előadja, hogy a szolgálatába lépő költőnek Tóth Gáspárnál „népies magyar ruhát” rendelt, mely prémmel szegélyezett ún. Csokonai-mentéből, sujtásos magyar nadrágból és sarkantyús csizmából állt; mindezt darutollas kucsma, fokos és makrapipa egészítette ki. A német ízlés szerint öltözködő fővárosi lakosság körében ez a viselet nem csekély feltűnést keltett: Petőfi legalább fél éven át mint „a Pesti Divatlap élő magyar divatképe” közlekedett a pesti utcákon.⁴⁷ Igazolják ezt más emlékezesek is, csak az tűnik kétségesnek, hogy valóban Vahot fizette-e ki (mint állítja) e látványos reklám árát: Petőfi első életrajzának írója, Zilahy Károly tudomása szerint csak *jótállt* a költőért Tóthnál,⁴⁸ mi, Vahot szűkmarkúságának s emlékiratai megbízhatatlanságának ismeretében, az utóbbi változat felé hajlunk. (Hogy a szabómester végül is megkapta-e munkája ellenértékét, nem tudjuk.)

Tóth Gáspárt 1844 első felében, körülbelül akkortájt, amikor emlékezetes felajánlását Petőfi versei ügyében a Nemzeti Kör ülésén megtette, már egy másik, szakmáján többekévé kívül eső kérdés kezdte foglalkoztatni: a pesti magyar polgárőrség megalakulása. Mint e testület 1845-ben kiadott zászlószentelési emlékkönyvéből megtudjuk, a „nemes magyar polgár-örhad” megújításának gondolatát Rottenbiller Lipót alpolgármester vetette fel 1844 elején Pest városa tanácsa előtt,⁴⁹ – Kacs Kovics Lajos (akkor Pest város főjegyzője, később 1848-as képviselő) emlékirata szerint az elnémetesedett és „pöffeszkedő” régi szervezésű városi „Bürgermiliz” (polgárőrség) ellensúlyozására, ill. kiegészítésére.⁵⁰ Indítványát, melybe az egyenruhára és az alapszabályokra vonatkozó javaslatait belefoglalta, nagy többséggel elfogadták, az erre a célra készített díszes albumban rövidesen 158

jelentkező aláírása gyűlt össze, köztük a Tóth Gáspáré.⁵¹ Első gyűlésüket 1844. március 4-én tartották, s ezen a feljebb említett zászlóavatási emlékkönyv szerint „Tóth Gáspár úr, polgári szabómester már a korábban némellyektől indítványozott egyenruhát viselé, ti. zöld atillát, fehér csákót és vörös nadrágot. Ámbár a gyülekezet nagy része ez öltözet mellett nyilatkozott, mégis a második gyűlés alkalmával, 1844. március 10-én ez öltözet [. . .] módosítottatott.”⁵² A végleg elfogadott egyenruhákat (ti. a „lovas-” és a „gyalog-örhad”-ét) Kacsokovics így írja le emlékezésében: „A huszárok egyenruhája búzavirág színű; a gyalogságé fűzöld atilla, meggyzínű nadrág, fekete csákó aranya.”⁵³ A gyalogsági uniformis megtervezésében és nagybani készítésében Tóth Gáspár feltehetőleg jelentős részt vállalt; erre lehet következtetni abból is, hogy a korábbi változatot magára öltve mint eleven reklám jelent meg a leendő polgárőrök gyűlésén; mai szóval azt mondhatnánk: ruhabemutatót tartott, – mint láttuk, nem is egészen sikertelenül. A „Pesti magyar polgári örhad egyenruháját” egyébként a Regélő Pesti Divatlap 1844. április 20-i számának színes mellékletén ő mutatta be a közönségnek (3. kép),⁵⁴ s bár a kísérszövegben nincs rá utalás, nyilvánvaló, hogy megrendeléseket is elfogadott a készítésére. Április 28-án tartották az új testület tisztválasztó közgyűlését, amikor is az egész „gyalog-örhad” parancsnokává Nádosy István „főkapitány”-t, a 2. századévá meg századosi ranggal Tóth Gáspárt választották.⁵⁵ Így hát Jókai nem is járt olyan messze a valóságtól, amikor sok évtized múltán, a század vége felé papírra vetett (feljebb már idézett) emlékezésében pödrött bajszú „dandárvezér”-hez hasonlította, kinek csak kerek piros arca árulta el szelvedebb, polgári hivatását. A Jelenkorban kiadott közlemény szerint a „gyalog őrcsapat” júniusban már mintegy 180 főt számlált, s tisztikara június 5-én „tisztelgett” Pest város teljes tanácsulése előtt.⁵⁶ 1844. augusztus 15-én került sor a zászlószentelésre. Az ünnepség fényes külsőségek között, a Rákos mezején ment végbe.⁵⁷ Tóth Gáspár, százada élén, már a maga készítette pompás fűzöld atillában és meggyzínű nadrágban vonult fel. A zászlóanyai tisztet gróf Károlyi Györgyné sz. Zichy Karolina grófnő töltötte be. Garay János ünnepi ódát írt erre az alkalomra.⁵⁸ A szertartás fontos aktusa volt az ún. „szögverés”: a „honi” anyagból készült, díszes hímzésű zászló nyelébe meghatározott sorrendben (1. a „szentháromság”, 2. az uralkodó, 3. a nádor stb. nevében) összesen 89 aranyozott szöveget ütöttek. Az emlékkönyv a teljes névsort közli,⁵⁹ ebben a 17. név Tóth Gáspáré, s még négy olyan személyre ismerünk, aki néhány év múlva, az 1848. március 15-én délután Pesten megalakuló Rendre Ugyelő Bizottmányba bekerül majd; e forradalmi rendfenntartó testület tizenhárom tagja közül öt: Tóth Gáspáron kívül Kacsokovics Lajos, Gyurkovics Máté, Molnár György és Rottenbiller Lipót az 1844-ben újjászervezett „pesti magyar polgár-örhad” tisztje vagy katonája volt. Ez az alakulat a forradalom idején önálló egységként olvadt be a nemzetőrségbe. A pest-budai gyalogos nemzetőrségnek a Vérmezőn rendezett 1848. július 30-i zászlóavató ünnepsége után az 1844-ben felszentelt zászlót, az egykori alakulat „födbosi bot”-jával és pecsétjével együtt a Nemzeti Múzeumnak ajándékozták.⁶⁰ Innen később a Hadtörténeti Múzeumba került; ma is ott őrzik.⁶¹

A polgárőrség tagjai terhes kötelezettséget vállaltak, hiszen rendszeres (kezdetben hetenként többszöri) gyakorlatozással kellett elsajátítaniuk a szolgálat ellátásához szükséges ismereteket és fizikai készséget; meg kellett tanulniuk az e célból alkotott „Vezér Sza-

vak"-at,⁶² ami már magában véve is nagy újdonság volt: a fővárosi polgárórség történetében először került sor magyar vezényszavak alkalmazására.⁶³

Tóth Gáspár, a Nemzeti Kör igazgató-választmányának tagja, az új magyar polgárórség gyalogos alakulatának kapitánya, még 1844-ben további lehetőségeket keresett nem szűnő tettvégya kielégítésére.

Az 1841-ben alapított Iparegyesületnek (annak 1846-ban kiadott füzete szerint)⁶⁴ már 1843 óta „részvényese” volt: hat éven át évi 2 pft fizetésére kötelezte magát. Hogyan is maradhatott volna ki ebből az egyesületből, mely hasznos ismereteket kívánt terjeszteni „a nép minden osztályában . . . különösen pedig a műiparos néposztályt ismeretekben részesíteni”? Bizonyosra vehetjük, hogy tőle telhetőleg igénybe vette, a maga számára is hasznosította mindazokat a szolgáltatásokat, amelyeket az Iparegyesület, alapszabályai értelmében, tagjainak nyújtott (1845-től kezdve kiadták a Hetilap-ot s egyéb nyomtatványokat is; könyvtárt, olvasótermet létesítettek, kiállításokat rendeztek, iparos közgyűléseket hívtak össze stb.), sőt, mint a nyomtatott „Tárgyjegyzék”-ben olvashatjuk, egy „honi kelméből készült téli burkony [köpeny] és dolmány”-nyal részt vett már az 1843. augusztus 25-én megnyílt iparműkiállításon is.⁶⁵ Az 1844 októberében alakult Országos Védegyelet keretei között pedig végre olyan rendszeresebb szervező munkába kapcsolódhatott be, ahol szakmai tudását: szabóipari és ezzel összefüggő kereskedelmi ismereteit a köz érdekében közvetlenül hasznosíthatta. Ezt mások is felismerték (pl. a Nemzeti Körnek az Iparegyesületben tevékenykedő tagjai bizonyosan), s így már az alakuló közgyűlésen (1844. október 6-án a pozsonyi országgyűlés nagytermében) őt is az „Országos Védegyesület középponti igazgató választmánya” tagjává választották. Az 55 névből álló betűrendes névsor tanúsága szerint a „jeles polgári magyar szabó” az akkori Magyarország legfényesebb szellemeivel, vezető politikusokkal, jogászokkal, közigazdászokkal, nagyhatású szónokokkal került egy testületbe: az egyesület „igazgatója” Kossuth Lajos, elnöke gróf Batthyány Kázmér, alelnöke gróf Teleki László volt, a tagok közt pedig ott látjuk pl. gróf Batthyány Lajost, Deák Ferencet, Fényes Eleket, Klauzál Gábort, Nyáry Pált stb. Az alakuló közgyűlésen elfogadott alapszabályok 2. §-a értelmében a Védegyesület minden tagja becsületszavával kötelezte magát arra, hogy „1850. október 1-ig (tehát hat esztendőn át) csak honi mesteremberek által fog dolgoztatni és semminémű iparcikkből, mellyből lakvidékén belföldi kapható, tudva külföldit nem veszen, nem csináltat, nem visel; s tőle függő gyermekei vagy gyámoltjai, s azon cselédjei által, kiket ruházattal ő lát el, nem viseltet.” A 13. § „egy ezüst huszas”-ban (a pengő forint egyharmad részében) szabta meg az „egyszersmindenkorra” fizetendő tagsági díj alsó (10 pft-ban a felső) határát, — ez tehát a nemzeti érdekre való tekintettel úgyszólván csak jelképes volt.⁶⁶

A Védegyelet zászlóbontása után nagyarányú hírverés kezdődött a mozgalom célkitűzéseinek népszerűsítésére. Vahot Imre, a Pesti Divatlap szerkesztője folyóiratát e cél szolgálatába állította, s még segédszerkesztőjét, Petőfit is rábírta, hogy *Védegyeleti dalt* írjon,⁶⁷ ő maga pedig egy „Éljen a honi!” c. egyfelvonásos vígjátékkal rukkolt ki.⁶⁸ Kezdetben az egész ország ettől a „honi” jelzőtől visszhangzott, s még a legelőkelőbb arisztokraták között is sokan hódoltak az új divatnak: ünnepi alkalmakkor, estélyeken, farsangi bálokon hazai gyártmányú kelméből vagy vászonból készült magyar szabású ruhakölteményekben jelentek meg. A zeneszerzők sem maradtak tétlenek: pl. Rózsavölgyi

Márk, a közkedvelt muzsikus (akit, „bandájával” együtt, Petőfi is gyakran hallgatott) „Iparvédő népies magyar”-t komponált „az 1845-ki nemzeti táncvigalmak számára”.⁶⁹

Jól lemérhető a változás a divatképeken is. Mint láttuk, Kostyál, Tóth Gáspár, Klasszy és társaik már sok esztendővel előbb elkezdték a magyaros ruhatervek közlését, sőt a „honi kelme, honi vászon” propagálásában is messze megelőzték a szervezett mozgalmat, s amikor ez, 1844 őszén, szinte egy csapásra nemzeti ügygé vált, Tóth Gáspár az elsők közt csatlakozott hozzá. Vahot Imre már a Pesti Divatlap 1844. november 10-i számához az ő (Varga János női szabóval közösen tervezett) „Pesti magyar divat” c. színes divatképét adja mellékletül, ennek kísérszövegében hosszasan magasztalja a magyar nemzeti viseletet, s bizonygatja előnyeit „a még annyira majmolt párisi divattal szemben”; Tóth Gáspár ruhatervéhez a következő magyarázatot fűzi: „A férfiburkony szabása Tóth Gáspár, pesti férfiszabó, jeles polgártársunk terve szerint készült, kinek boltja az Uri utcai, Jankovichféle házban van, s ki nemzeti öltözeteink csinos készítése által országos hírt és hitelt vívott ki magának. Ezen burkony egyszerűbb zsinórzatú is lehet, s gácsi posztóból készülve nem jön annyiba, mint az idegen szabású és kelméjű kaputok [szalonkabátok]. Tóth Gáspár úr gazdag ruhatárából még gyakrabban fogunk felmutatni hasonló magyaros öltözetet; de azért más szabók magyaros divatterveit is szívesen veendjük.”⁷⁰ A Pesti Divatlap következő (november 17-i) számának hasonló célzatú magyar divatképe Keresztessy Sámuel „pesti polgári nőszabó” terve nyomán készült; az 1844. évi utolsó (december 25. körül megjelent) 25. szám pedig „Divatkép a Védegyleti Táncvigalmakhoz” Tóth Gáspár és Keresztessy Sámuel tervei alapján. Ez utóbbihoz maguk a tervezők írtak magyarázatot, melynek elején hangsúlyozzák, hogy „Ezen magyar divatkép épen nem szigorúan meghatározott forma, mellyhez netalán szorosan kellene alkalmazkodni. Az apróbb részletekben változást tétethet azon mindenki kénye kedve szerint, különösen a színéket s kelméket kiki saját ízlése szerint választhatja” – végül pedig így ajánlják magukat a megrendelők figyelmébe: „Hasonló védegyleti ruhát készít nők számára Keresztessy Sámuel, és férfiak számára Tóth Gáspár.”⁷¹ Nem akar lemaradni a „honi” divatért folyó nemes versengésben az Életképek c. folyóirat sem. 1845. évi folyama 1. számának „Nemzeti divatkép” c. mellékletét maga Barabás Miklós, a hazai festőművészet elismert tekintélyű mestere rajzolta s Perlaszka metszette acélba. A kísérszöveg: „A mai képünkön látható uracs öltönmintája szerint rendeléseket tehetni Kostyál Ádám férfiszabónál Pesten.”⁷² A január 18-i számban a budai német színkör védegyleti célú táncmulatságáról szólva többek közt így írnak: „a legtöbben e lelkes és szép hölgyek közül magyar öltözet díszlett, színéket és szabásban magyar. Az embernek, ki nálunk Magyarhonban illyesmit még soha nem látott, a szíve repesett örömben . . . Oh hölgyei e hazának! ha tudnátok, mi bájossá tesz titeket a nemzeti öltözet! ha hallanátok, mely ellenállhatatlanul szívbi-lincselő szép ajkaitokon e nemzet bájos nyelve! soha többé idegen nyelv és idegen öltöny nem volna kedvenc tárgy elöttetek.”⁷³ Az 1845. január 25-i szám színes melléklete – mintegy a fentiek illusztrációjául – egy férfi és egy táncospár báli öltözetét mutatja be. A február 8-i szám nemzeti divatképét a már emlegetett Klasszy Vencel „pesti magyar szabó” közli, egy hónappal később pedig megint egy acélba metszett Barabás-rajz következik, de ezúttal a Tóth Gáspár–Keresztessy Sámuel kettős újabb terve nyomán.⁷⁴ Ugyanebben a március 8-i számban Hazucha Ferenc (Vas Andor álnéven) – Tóthék divat-

képére is utalva — „Divatlap és divatkép” címen ír terjedelmes cikket, melyben egyrészt dicséri, másrészt kevesli a divatlapok fent ismertetett kezdeményezéseit a nemzeti divat népszerűsítése terén. „Nem lehetne-e — teszi fel a kérdést a szerkesztőknek — divatképeik dolgában is abbahagyni a külföldiek örökös utánzását, s eredeti magyar divatképeket adni olvasóik elé?” Utal az iparvédegyletre, melynek működése folytán egyre többen vásárolnak belföldi kelméket, s kilátás van arra, hogy „honi kelmegyárak” is lesznek. „Egy csinos atilla kényelem és illadék [illendőség] tekintetében mindenkor mérkőzhetik a kaputtal vagy éppen a frakkal, míg szépségre nézve kétségtelenül felülmúlja azt” stb. E fejtegetések után azt kéri, hogy a divatlapok „ezentúl rendszeren [rendszeresen] adják a magyar divatképeket s csak kivételképp a külföldieket.” „Bizony igen különös dolog volna — veti utána —, ha honi nevezetes férfaink és hölgyeink arcképei helyett a külföld jelességeit ismertetnék kegyetek előfizetőikkel . . . S a divatképekkel vajjon másképp áll-e a dolog?”⁷⁵ Az Életképek szerkesztője, Frankenburg Adolf, jegyzetben meg is ígéri, hogy ezután hivatott egy nemzeti divatképet is ad mellékletül. Vahot Imre azonban elhárítja Vas Andor felhívását: egyrészt a közönség jelentős része sem helyeselné (a nemzeti divat megkedveléséhez is türelemre és időre van szükség), másrészt e képek művészi igényű kiállítása, rajzoltatása „költéses fényűzés”, „s épen nem célszerű dolog, kivált nálunk, hol a derék Tóth Gáspárt és Keresztessyt kivéve, a szabók illy célokra a legkisebb áldozatot sem tesznek.”⁷⁶ Ebből pedig arra lehet következtetni, hogy Tóth Gáspár az általa közölt divatképek lerajzolásának és metszésének költségét maga vállalta, s nem a folyóirat szerkesztőjével fizettette meg. Amilyen jó érzékkel megáldott üzletember volt, sokkal előbb felismerte már, hogy a reklámért hozott áldozat mindig kifizetődő; — az ő divattervei pedig még ma is magukra vonják a figyelmet mind tetszetős szabásukkal, mind jól megválasztott színeikkel. Vahot nem sokkal e kis divatkép-vita után Tóth újabb, ezúttal két egyszerűbb férfiruha-modellt ábrázoló színes tervét adja mellékletül (4. kép), s több ízben látjuk a jeles szabómester nevét a folyóirat 1847. évi divatképein is (5—7. kép).⁷⁷

A fáradhatatlan magyarszabó mester nem érte be „nemzeti” ruhatervek készítésével és közzétételével: mint a Védegyelet igazgató-választmányának tagja különféle szervezési, gyakorlati feladatokat is vállalt. Ezért már 1845 novemberében, az „Iparos közgyűlés”-en Ezüst érdeméremmel tüntették ki. Az ekkor kiállított, az Országos Védegyelet vezetőinek, köztük Kossuth Lajosnak saját kezű aláírásával ellátott okmányt (8. kép) a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára őrzi.⁷⁸ Ezen „pesti ruhakereskedő”-ként említik, feltehetően a hazai gyártású ruhakelmék vagy készruhák népszerűsítése, forgalmazása körüli buzgólkodása miatt; egyébként mindvégig „magyarszabó” maradt. Az érdeméremben és oklevélben kifejezésre juttatott elismerés azonban további lendületet adott egyesületi tevékenységének. 1846-ban már az Iparegyesület 3 évre választott 70 tagú vezető testületének is tagja (ld. az egyesület ez évben kiadott névsorát),⁷⁹ s megerősítik tagságát a Védegyelet igazgató-választmányában is.⁸⁰ A Hetilap „Egyesületi mozgalmak” c. rovatában különféle hasznos kezdeményezésekkel kapcsolatban gyakran bukkan fel a neve. Sokat fáradozik pl. az ún. iparikk szemlék (árubemutatók) megszervezésén; az ehhez szükséges szekrények beszerzési költségeire tisztársai, a polgári gyalog-őrsereg tisztikara körében gyűjt,⁸¹ egy 1845. végi iparegyesületi ülésen — másokkal együtt — „kézműves-szerszámokat” ajánl fel saját műhelyéből az egyesület szerszámgyűjteménye céljára,⁸² tagja az

1846. június 1-én megnyitott győri iparműkiállítás bíráló bizottságának; a 3 tagú zsűri tiszteletére a győri és győrvidéki iparosok lakomát rendeznek.⁸³ A június–júliusi pesti 3. országos iparműkiállításon kettős minőségben vesz részt. Az 1847. évi „Ipar-Czímtár” közli a kiállítók és a kiállított cikkek teljes lajstromát (ezt „Tárgyjegyzék...” címen külön is kiadták), ebben a pestiek között ezzel a szöveggel szerepeltetik: „Tóth Gáspár magyar-szabó, Uri utcai Jankovics-házban; [kiállít] magyar díszöltözetet, palástmentét bársonyból, dolmányt damaszkból, nadrágot posztóból és dolmányokat selyemből, s posztóból.”⁸⁴ Ugyanakkor e kiállítás bíráló bizottsági tagságát is elvállalja, tehát lemond a versenyben való részvételről és az esetleges jutalomról: az 1846. október 9-én kelt, több helyütt kiadott „díjbírálati” jelentés szerint „Szilágyi István, Tóth Gáspár és Haywald Sámuel urak, bírácul levén alkalmazva, ez okból kinyilatkoztatták, hogy versenyezni nem akarnak.”⁸⁵ E 3 tagú bizottság szakvéleménye alapján – a szabóipar területén – bronzéremmel jutalmazták „a Kostyál és Sós testvérek magyar-szabó műhelyét” és Keresztessy H. Pál pesti szabót, s több mester kapott dícsérő oklevelet.⁸⁶

Kacs Kovics Lajos, az új polgárőrségi alakulat alhadnagya, feljebb idézett emlékezésében Tóth Gáspárt az újdonsült tisztek névsorában „tekintélyes magyar szabó, háztulajdonos”-ként szerepelteti. Pedig 1844-ben – legalábbis a főváros területén – még nem rendelkezett semmiféle ingatlannal; a telekkönyvben 1846 elején találkozunk először a nevével; január 30-án, árverésen, a Belváros 512. sz. telkén álló Magyar utcai házat vásárolta meg 3225 pengő forintért, s ezt a telekátírási jegyzőkönyv tanúsága szerint 1846. április 2-án írták az ő és felesége, Nagy „Örzsébet” nevére.⁸⁷ Ebben (az 1850-es évek elején Magyar utca 35. számot kapott)⁸⁸ épületben lakott haláláig. A vételárból és a teleknek mindössze 76 négyszögölnyi nagyságából arra következtethetünk, hogy szerény, legfeljebb 2–3 szobás kis ház lehetett (a mai Magyar utca 29. sz. helyén állott), s ha arra gondolunk, hogy lakója Kacs Kovicstól is hangsúlyozott tekintélyét minden ingatlantulajdon híján vívta ki, e tekintély további, különösen a forradalom évében tapasztalt fokozódását sem fogjuk ezzel a házvétellel kapcsolatba hozni; annál kevésbé, mert a forradalmat megelőző évben Tóth Gáspár közéleti tevékenységének olyan minőségileg új szakasza kezdődik, amikor a rendszeres újságolvasók gyorsan gyarapodó tábora mind sűrűbben figyelhet fel a nevére, – nem hirdetések vagy színes divatmellékek alján, hanem a politikai hírvetőkben.

A Nemzeti Kör és a Pesti Kör az 1847. január 24-i közös közgyűlésen „Ellenzéki Kör” néven kimondja egyesülését. Jelentős esemény ez (maga Kossuth áll mögötte): egységes liberális (baloldali) politikai csoportosulás jön létre. Az ekkor szótöbbséggel elfogadott határozat értelmében a korábbi Nemzeti Kör-i és Pesti Kör-i választmányi tagok a legközelebbi tisztújításig egyaránt megmaradnak tisztségükben,⁸⁹ tehát Tóth Gáspár is. Az eredetiben fennmaradt s 1848-ban nyomtatásban is kiadott pénztári kimutatások szerint az 1847. évi „részenyídjákat”, azaz tagdíjakat (mindkét félévben 5 pft-ot) befizette,⁹⁰ az ez évi választmányi és közgyűléseken azonban nem hallat magáról; talán nem is jár az ülésekre (hacsak a jelenlevők névsora végén gyakori „és sokan mások” nem éppen őt takarja el néha előlünk).⁹¹ Ez azonban inkább más elfoglaltságaival magyarázható, mintsem azzal, mintha a két „Kör” egyesülésének ellenzői közé tartozott volna, mintha nem értett volna egyet az új egyesületnek immár nyílt (az elnevezésben is kifejezésre

jutó) politikai célkitűzésével. Egyrészt tény, hogy nem mondott le választmányi tagságáról (jóllehet sokan tették ezt az egyesülés kimondása után), másrészt adataink arról tanúskodnak, hogy — legalábbis 1847. második felétől kezdve — ő maga is a politikai cselekvés útjára lépett, s éppen a liberális ellenzéki program szolgálatában. A Nemzeti Kör, az Iparegylet és az Országos Védegyesület választmányi tagjaként bőven kaphatott ehhez ösztönzést, s a szükséges alapismereteket is megszerezhetette. Mindjárt előre kell bocsátanunk, hogy ennek a jó szándékú embernek a politikai cselekvésében és megnyilatkozásaiban a tehetős céhpolgár—háztulajdonos természetes kötöttségei sohasem jutnak durván érvényre; a távolabbi célt, a nemzeti érdeket nem téveszti szem elől; nem az álláspontok kiélezésére, hanem összeegyeztetésére, kiegyenlítésére törekszik.

A forradalom kitörése előtti hónapokban — a jelek szerint — Pest város ügyei foglalkoztatják. Nem tagja sem a városi tanácsnak, sem az ún. „választottpolgárok” 96 tagú egyesületének, de ott van a között az 52 polgár között, akik 1847 októberében Pest országgyűlési követneinek megválasztásában a fentiekkel együtt részt vesznek.⁹² Nem sokkal utóbb (november 27-én) felszólal a polgárok gyűlésén, amelyet B. Eötvös József kérésére hívnak össze az országgyűlés megnyitásával újra esedékessé vált ún. „városi kérdés” megvitatására. Eötvös arra próbálta rávenni a polgárokat, hogy fő céljuknak a városok egyéni szavazati joga kiharcolását tekintsék, s ezt egyelőre ne kapcsolják össze a városi adminisztráció újjászervezésére irányuló követeléssel. Tóth Gáspár Kossuthra hivatkozva vitába száll Eötvössel, de másnap, mintegy fellépése igazolását kérve, levelet intéz az ellenzék vezéréhez. Ennek befejező szakaszát idézzük: „Báró Úr [ti. Eötvös] távozási részéről felkértem Polgártársaim figyelmüket: én, aki hazámat sokkal jobban szeretem, hogyszem egy kis ideiglenes jóért feláldozzam, azon indítványt tettem, hogy van nekünk egy vezércsillagunk, egy Polgár barátunk, Hazáját legforróbban szeretett nagy Férfiunk, kérnénk meg ötet, hogy a bölcs tanácsával jelen körülményeinkbe lenne útmutatónk. Hízelgés nélkül legyen mondva, a legnagyobb készséggel engedve engem megkértek, hogy azonnal kérem meg a Tekintetes Urat, mit kellene tenni, s én részemről is különösen kérem, méltóztassék mentül előbb válaszolni, mert addig az egész Polgárságot nem hívjuk öszve, míg becses válaszát vagyis inkább tanácsát szerencsénk nem lesz nyerni. Még csak azt az egyet kérem részemről, hogy megengedi-e a Tekintetes Úr levelét vagyis inkább véleményét a nyilvánosság elejébe terjesztenem avagy nem, ki is állandóul tapasztalt szívességébe ajánlott, maradok a T. Úrnak kész szolgája, Tóth Gáspár Magyar Szabó Mester.”⁹³ Nemcsak az tűnik ki ebből a részletből, hogy Tóth Gáspár úgyszólván fenntartás nélkül Kossuthtól várja a kérdés eldöntését, hanem az is, hogy a többi polgárok mennyire hallgatnak rá; még a közgyűlés kitűzését is elhalasztják a válasz megérkezéséig. Hogy a polgárság továbbra is bízik Tóthban, tanúsítja az a tény, hogy beválasztják abba a hat tagú küldöttségbe, mely a szóban forgó kérdéssel kapcsolatban végül elfogadott felterjesztést a pesti polgárok képviselőletében 1848. január elején Pozsonyba viszi.⁹⁴

Mindezek után az is érthetőbbé válik, hogy 1848. március 15-én miért éppen Tóth Gáspár lesz a pesti polgárság egyik képviselője a délután alakult Rendre Ügyelő Bizottmányban, s hogy a szabómester és a költő: Tóth Gáspár és Petőfi útja az 1844. tavaszi nevezetes „köri ülés” után újra összetalálkozik. Nevük — a tizenhárom választmányi tag aláírásai sorában — együtt szerepel március 16-ától kezdve megjelent falragaszokon, röp-

lapokon és sajtóközleményekben, sőt eredeti kézjegyüket is láthatjuk a bizottmány első, 1848. március 15-e éjjelén elfogadott kiáltványa máig fennmaradt fogalmazványa alján.⁹⁵ Forradalmi naplójában Petőfi is megörökíti ezt a névsort, de a demokrata következetességével betűrendbe szedi, – még az elnökkel, Rottenbillerrel sem tesz kivételt (miért volna ő előbbre való a többinél?), s a nemesi névírás csökevényének tekintett y-okat, h-kat is kiküszöböli (pl. Tóth = Tót).⁹⁶ Mindkettőjük életében nagy nap, sorsfordító fejlemények kezdete ez a március tizenötödike. Petőfi azonban következetesen továbbhalad a népi forradalmár maga választotta útján, Tóth Gáspár meg – úgy tűnik – elszántan, de előre meghatározott program nélkül veti bele magát az események áradatába, s hagyja, hogy magukkal sodorják. Most aztán igazán kiélheti cselekvési vágyát, nagy szükség van áldozatkész szervezőkre, tárgyalni képes közvetítőkre, aktív választmányi tagokra. Nem is hagy ki semmilyen kínálkozó alkalmat. Birányi Ákos, a márciusi napok legelső krónikása Pesti forradalom c. füzeté végén (a március 15–19-i események ismertetése után) megállapítja: „... a pesti mozgalomban ... legelső sorban küzdőkül említendők: Irinyi, Irányi, Vasvári, Petőfi, Jókay, Buljovszky, Tóth Gáspár (a polgárságból), Egressi G. Neveiket átadjuk az utókornak.”⁹⁷

Meg sem kíséreljük Tóth Gáspár 1848. évi tevékenységének összefüggő, folyamatos felvázolását s értékelését; megelégszünk azzal, hogy ennek főbb kereteit és fórumait ismertetjük néhány jellemző adat kíséretében.

Mindjárt a március 15-i diadal után sokat buzgólkodik a nemzetőrség megszervezése körül. Mint feljebb elmondtuk, a pesti magyar polgárőrség tisztje volt, tehát annak a fegyveres testületnek a vezérkarához tartozott, amellyel 1844-ben egészítették ki a már meglévő gyalogos és lovas őrcsapatokat. A központi választmány első ülésén határozatot hozott a fővárosi nemzetőrség felállításáról, egyelőre 1500 főnyi létszámmal. Ezt úgy érték el, hogy egyrészt feltöltötték a polgárőrség már kész kereteit, másrészt önálló egységeket is szerveztek (ilyen volt pl. az egyetemi hallgatóknak mintegy 500 főből álló nemzetőri osztálya). A korábbi „polgári gyalog őrhad” – változatlanul Nádosy István parancsnoksága alatt – a nemzetőrség 3. osztálya lett,⁹⁸ állományából (mint láttuk) öten kerültek a központi választmányba. Rottenbiller Lipótot ezredesi ranggal a nemzetőrség főparancsnokává tették; valószínű, hogy Tóth megtartotta századosi rangját („századosi jelleggel” osztják majd be a honvédség Ruha Bizottmányához is).⁹⁹ A választmány meg-^s bizásából ő látta el a „toborzó választmány” elnöki tisztét,¹⁰⁰ s Kacs Kovics Lajos, a korábbi polgárőrség hadnagya volt az, aki március 18-án „az újonnan elválasztott nemzeti őrsereg” eskütétele alkalmával buzdításul felolvasta Petőfi *Nemzeti dalát*. Hogy maga Tóth Gáspár a forrongó márciusi napok után felöltötte-e még a nemzetőr-egyenruhát, nem tudjuk; fia Tóth Lajos azonban, aki egyébként apja mesterségét választotta, nemzetőrhadnagy volt, s harctéri szolgálatra is jelentkezett: a *Der Ungar* c. pesti német lap értesülése szerint 1848. szeptember 18-án mint futár a déli hadszíntérről a Szent-Tamás elleni támadás híret hozta a fővárosba.¹⁰¹

Tóth Gáspár a városi bizottmányon kívül (mely a kormány Pestre költözéséig áll fenn, s április 15-én kimondja megszűnését)¹⁰² Petőfivel együtt tagja lesz a március 21-én alakult Pest megyei választmánynak.¹⁰³ Részt vesz a pesti polgárok gyűlésein is, ilyenformán lehetősége nyílik bizonyos közvetítő szerepre a különféle testületek között; így

pl. a városi bizottmány április 1-i ülésén a polgárok gyűlésének engedékenységre intő üzenetét tolmácsolja.¹⁰⁴ Az április 7-i városi bizottmányi ülésen szóba kerül, hogy a német színházban egy olyan darab bemutatóját tervezik, amely tendenciájánál fogva alkalmas zsidóellenes hangulat keltésére. Tóth Gáspár indulatos szavakkal fakad ki a színház igazgatója, Forst ellen.¹⁰⁵ (Ebből keletkezik az a sajtópolémia, melyet feljebb érintettünk: egy színész félreérti és megtámadja Tóthot.) Április 12–13-án a megyei választmányban hosszas vitát folytatnak arról, hogyan lehetne egy, a széles néptömegek politikai tájékoztatására alkalmas, nagy példányszámú „népújság” kiadásának feltételeit megteremteni. „E kérdést minden teoriáknál jobban megfejte Tót Gáspár pesti polgártársunk – olvassuk a Pesti Hírlapban –, ki azonnal nyilvánítá, miszerint 100 példányra előfizetést ő maga biztosít. Másnap pedig jelenté, hogy e tárgyban elindulván, a derék pestiek közt eddig már 3400 aláírótt s előfizetőtt szerzett. Illy tettek hangosabban szólnak minden dicséretnél.”¹⁰⁶ (Tóth fáradozása nem volt hiábavaló: a lap, *Nép barátja* címmel, június 4-én Vas Gereben szerkesztésében megindult; Arany János mint társszerkesztő Szalontáról írogatott bele cikkeket, s Petőfi egy-két verse is itt jelent meg először.) A pestvárosi választmány utolsó ülésén, április 15-én Tóth Gáspár a mesterlegények panaszairól szólva azt az indítványt teszi, hogy a minisztérium rendelje el a nemzetőrség felruházását; ezáltal sokan jutnának munkához és keresethez.¹⁰⁷ Az ő javaslatán alapul Pest város május 22-i közgyűlésének az a határozata is, amelynek értelmében a nemzetőri szolgálatra jelentkező iparossegédeket (mesterlegényeket) abban a kedvezményben kell részesíteni, hogy „3 év múlva e város kebelébe visszatérődk, mesterségüket mint mesterek minden remeklés vagy díjfizetés nélkül” megkezdhessék és folytathassák.¹⁰⁸

Április 18-án miniszteri rendelettel „új közcsendi bizottmány”-t hívnak életre;¹⁰⁹ ebbe Tóth újra bekerül, s így a továbbiak folyamán is közvetlen közelből figyelheti a pesti eseményeket. A május 10-i véres incidens után, amelynek során báró Lederer osztrák tábornok, budai főhadparancsnok lovasrohammal oszlatja szét az ellene tüntető tömeget (majd a felelősségre vonás elől Bécsbe szökik), polgárokból és katonatisztekéből álló vegyesbizottságot küldenek ki az eset kivizsgálására; ennek Tóth Gáspár is tagja, s végig részt vesz a több napig tartó tárgyaláson.¹¹⁰ Szemere Bertalan belügyminiszter állítólag ekkor figyel fel rá, s amikor – kb. egy hónap múlva – a fővárosban „az országos rendőri osztály részéről” külön állandó hivatal felállítását rendeli el, a kinevezettek közt mint a négy polgár egyike ott van Tóth Gáspár is.¹¹¹

Tóth Gáspárt annak a március 16-i helytartótanácsi rendelettel létrehozott ideiglenes sajtóügyi bizottságnak is tagjává nevezték ki, melyből Petőfi (a sajtó felszabadítóinak egyike, a cenzori engedély nélkül kinyomtatott *Nemzeti dal* szerzője) már kimaradt.¹¹² Az eltörölt előzetes cenzúra helyébe az új ideiglenes, majd az országgyűléstől módosított formában jóváhagyott sajtótörvény rendelkezései léptek. Ezek értelmében a sajtóvétségek feletti ítélezésre perbefogó törvényszékeket (vádesküdszékeket) kellett létrehozni. Az esküdtzéki tagságra jogosult 144 személy névsorát Teleki Lászlóval és Zsivora Györggyel együtt Tóth Gáspár állította össze, s tagja lett a Rottenbiller elnöklete alatt megalakult törvényszéki testületnek is.¹¹³

A kormány Pestre költözése után az Ellenzéki Kör tagjai az április 16-i rendkívüli közgyűlésen kimondják, hogy a társulat „Radical Kör” néven folytatja működését. A má-

jus 7-i rendes félévi közgyűlésen kerül sor a több mint másfél éve esedékes tisztújításra; Tóth Gáspár nincs jelen, de a választmányba (60 tag közé) 84 szavazattal újra bekerül (Petőfi negyedmagával 100 voksot kap, 100-nál többet csak hárman),¹¹⁴ tehát ez a határozottan baloldali csoportosulás is méltónak tartja arra, hogy vezető testületének tagja legyen. Május 18-án újabb rendkívüli közgyűlést hívnak össze, melyen gr. Teleki László elnök indítványára elhatározzák, hogy a minisztérium által felállítandó önkéntes hadsereg toborzását széles körű akcióval támogatják: gyűjtőleveket nyitnak, körleveleket küldenek szét stb. Mindezek intézésére 40 tagú bizottságot választanak, köztük (Petőfi, Vasvári, Vörösmarty mellett) Tóth Gáspárral. Ez a testület mindössze két ülést tart, mert működését – a minisztérium közbelépésére – felfüggesztik, ill. csak a Körön belül gyűjtésre korlátozzák.¹¹⁵

Pest város polgárainak április 19-i közgyűlésén, az 1847/48. évi (utolsó) rendi országgyűlésen alkotott törvények felolvasása és kihirdetése után határozatot hoznak, hogy az új városi törvény végrehajtására javaslatot kell kidolgozni; e célból Nyáry Pál elnöklete alatt bizottságot küldenek ki, melynek tagjai közé természetesen Tóth Gáspárt is megválasztják,¹¹⁶ hiszen – mint láttuk – neki is része volt e törvény előkészítésében. Ez az egyik magyarázata annak, hogy sok választópolgár szívesen látná magában a város vezető testületében is. A június 13–17-ére kitűzött tisztújítás előtt különféle ajánlások, jelöltlisták jelennek meg a sajtóban. A Március Tizenötödike c. radikális irányú lap május 29-én közlésezi „egy pestvárosi választó” javaslatát, melyben Tóth mint leendő városkapitány szerepel,¹¹⁷ a szélső baloldali Opposition c. német nyelvű lapban pedig városi tanácsnoknak javasolják.¹¹⁸ A Radical Lap június 4-én sajnálkozva jelenti, hogy Tóth Gáspár „hivatalviselésre egyáltalán nem bírható”, „holott a legközelebbi [ti. a közelmúltban történt] nagyszerű eseményeinkben olly sebes felfogású s elhatározó praktikai józan észet tanúsított, minő csak ritka emberekben lelhető, pedig illy egyének megfizethetetlenek, mert számtalan példa mutatta, hogy hol a tudományos nagy bölcsek sem előre sem hátra már nem tudtak, egy praktikus egyszerű józan ész a ladikot a hínárból kimentette.”¹¹⁹ Ugyanez a lap június 6-án annak a reményének ad kifejezést: Tóth Gáspárt a közvélemény nyomása mégiscsak rábírra majd, hogy jelöltesse magát a tanácsi választásokon; 10-én azonban arról közöl hírt, hogy Tóth Gáspár és Molnár József határozottan kijelentették: nem vállalnak hivatalt. „Mindkettővel fölötte sokat nyert volna a közügy” – jegyzi meg a rovatszerkesztő.¹²⁰ – Végülis Tóth mint a „kijelölő választmány” tagja vett részt a városi tisztújításon. (E testület létrehozása volt a választási forгатókönyv első pontja.) A titkos szavazáson a legtöbb voksot Nádosyra adták, s a sorban a harmadik helyre Tóth Gáspár került. (Mint érdekességet megemlíjtük, hogy Vörösmarty Mihályra csak 464 szavazatot adtak, s így nem jutott a „kijelölők” közé.) Az így kialakított tíz tagú választmány jelölte ki a választásokon induló – tisztségenként 3–3 – személyt.¹²¹

Felmerült Tóth Gáspár országgyűlési követségre jelölésének gondolata is. Mint a Radical Lap június 25-i számából értesülünk, a pesti választók nagyobb, a radikális párt köré tömörülő részének előzetes tanácskozásán hét személyt ajánlottak a város országgyűlési képviselőjéül: köztük volt – Kossuth, Vörösmarty, Rosty Zsigmond, Zsivora György, Kendelényi Károly és Holovich Boldizsár mellett – Tóth Gáspár is (a két utóbbi kifejezetten a polgárság képviselőjeként).¹²² Néhány nappal később a Radical

Lap mint belvárosi követet hozta javaslatba, – a máshová is megválasztott Kossuth helyére.¹²³ Július 2-án a Teréz-külvárosban jelölték. Végülis mindenünnen kimaradt, s a pesti választópolgárok egyetlen képviselőjeként Kacsokovics Lajos nyert el követséget a Ferencvárosban, mire a Radical Lap hírrovat-szerkesztője sajnálkozva megjegyezte, hogy egy iparosnak is be kellett volna kerülnie a képviselők közé: „Tóth Gáspárra nagy szükség lett volna, ha valamely kereskedelmi vagy ipart érdeklő tárgy vétetik elő!”¹²⁴

Hasonló dícsérő megjegyzés lát napvilágot a két radikális sajtóorgánium egyesülésével július 18-án megindult Népelem-Radical Lap július 28-i számában, mely szerint az egykori (a forradalmi napokban a nemzetőrségbe beolvadt) „pesti magyar polgári őrsereg” feleslegessé vált hangszereinek árából Tóth Gáspár indítványára hat önkéntest ruháztak és szereltek fel, s három esztendei eltartási költségüket vállalták; a lap tolmácsolja a „Jelkesedett férfiak” óháját is, hogy „minél előbb a tűzbe vitessenek”, majd így kommentálja a hírt: „Csak híjában ott, hol Tóth Gáspárra hallgatnak, mindég jó dolgok történnek.”¹²⁵

Láttuk, hogy Tóth mindvégig kapcsolatban maradt a forradalom radikális szárnyával; ezért nem ér bennünket meglepetésként, hogy szeptember elején, még a Jellasics betörése előtti napokban a baloldali erőket egyesítő Egyenlőségi Társulathoz közeledik: felvételét kéri abba az állandó bizottmányba, mely az Aranykéz utcai kávéházban 6–6 órai váltással „az események felett virraszt.”¹²⁶ Itt újra összekerül Petőfivel; csak pár napra, mert a költő rövidesen Erdélybe indul toborzó-körútra. De Tóth Gáspár sem húzódik vissza műhelyébe a nyílt fegyveres harcok kitörése után sem; egy egykorú sajtóadat szerint még a december 14-i Pest városi közgyűlésen is hallatja hangját; felszólalásának határozottságát, őszinte szókimondását a tudósító elismeréssel említi („ugyancsak lerántja a legényt a paripáró!”);¹²⁷ az év utolsó hónapjában a ref. gyűlekezet tanácsulésein is részt vesz, jelen van még december 31-én is; ezután azonban az ülések sora csaknem félfévre megszakad (csak kettőt tartanak még az ország megszállása előtt, s 1849 őszétől fogva az egyház-tanács világi tagjait már nem hívják meg az ülésekre); Tóth Gáspár nevével majd csak évek múltán találkozunk a jegyzőkönyvekben.¹²⁸ Ott látjuk viszont a Közlöny c. hivatalos lap kinevezési rovatában: az 1849. január 28-i (Debrecenben megjelent) 13. sz. 45. lapján közölt adatokból megtudjuk, hogy Tóth Gáspár, Hajós Sándor és Gyurkovich (Mátyás) pesti polgárok a nagyváradi ruhabizottmányhoz munkavezetőkül századosi rang- és békeilletménnyel folyó hó 26-tól számítva kinevezettek,¹²⁹ Tóth tehát valamikor január elején elhagyta Pestet s felajánlotta szolgálatait a forradalmi hadseregeknek. Az osztrákoktól még megszállva tartott Budavár ostroma idején újra Pesten van, s máris hallat magáról. A tudós győri bencés szerzetes, Rónay Jácint, akkor a honvédsereg táborig papja, május 19-én ezt írta naplójába: „Tóth Gáspár pesti szabómester két, előttem ismeretlen úr társaságában nyolcvan aranyat olvasott le Lukács Sándor [forradalmár, győri országgyűlési képviselő, kormánybiztos] asztalára azon nyilatkozattal, hogy ezen összeget a pesti polgárok gyűjték jutalmul annak, ki a magyar seregből először Budavár falára küzdendi magát. A jutalom átadásával Görgey fővezér kezébe én bízattam meg.” (A továbbiakban megtudjuk, hogy Rónay Görgeyt 20-án felkereste, s a pénzt nyugta ellenében átadta.)¹³⁰ Az eset jellemző: biztosra vehetjük, hogy az egész gyűjtőakció kezdeményezője és végrehajtója is Tóth volt: adományáról, mellyel a jelek szerint a Rónay naplójában említett gyűjtést elindította, az egykorú sajtóból értesülünk. A Közlöny 1849. május 26-i számában ugyanis

a következőket olvashatjuk: „... jelenleg az országos ruhabizottmánynál bíráló százados Tóth Gáspár úr és neje, részint a szívtelen ellenség rabló kezei, részint a pesti tűzvész közül megmentett javaikból – Tóth Gáspár úr 20, neje 5, összesen 25 darab körmőci aranyat olly lelkes ajánlattal tettek le mai napon . . . , hogy e csekély ugyan, de a hon iránti lelkes ragaszkodásból származott ajándok, azon bátor s vitéz zászlóaljnak adassék, mely Budavára visszavételekor legelsőbb hág fel Budavára ormaira.”¹³¹

Tóth Gáspár utolsó forradalmi fellépésére 1949. június 29-én került sor, amikor a fővárost fenyegető veszély s az orosz betörés tárgyában összehívott népgyűlésen, a Múzeum terén ő is lelkesítő szótatot intézett a tömeghez. Feltehetőleg ez a szereplése terelte rá a megszálló hatóság figyelmét, s már augusztusban eljárást indítottak ellene. Bulyovszky Gyuláné színésznőnek augusztus 27-én férjéhez intézett sorai szerint Tóth minden vagyonát „konfiskálták”.¹³² Ez mindenestre túlzott híresztelés volt, mert vagyonekbozásra nem került sor, de Tóthék Magyar utcai házát – a telekkönyvi bejegyzés tanúsága szerint – az eljárás befejezéséig zár alá helyezték „az álladalom [állam] részére.”¹³³ Az ügy hátterét egy Pesten, 1851. szeptember 14-én kelt német nyelvű aktából ismerhetjük meg, melyet a Hadtörténeti Levéltár őriz az ún. „Pesti Kriegsgericht” (az osztrák haditörvényszék) iratai között.¹³⁴ Ez az írás Tóth Gáspár forradalmi tevékenységének elbírálása az összegyűjtött adatok alapján, de annyira felületesen és enyhén, hogy a joggal várt vádirat helyett úgyszólván *védirat*ot olvashatunk, amely azt a gyanút kelti, hogy befolyásos pártfogók jártak közbe az érdekében (bizonyosan akadtak ilyenek a pesti céhpolgárok között). Már az is feltűnő, hogy mindössze két terhelő adatot hoznak fel: egyrészt, hogy a „felkelő sereg”-ben szolgált mint a ruhabizottmány tisztje, másrészt hogy az 1849. június végi említett népgyűlésen ő is felszólalt. Az előbbivel kapcsolatban megjegyzi, hogy mint szabómester szakértelménél fogva és csak „századosi jelleggel” került a honvédsereg kötelékébe; feladata a posztó- és vászonszállítmányok átvétele, ill. az árak megállapítása volt, – ami pedig az utóbbi vádat illeti: nem saját elhatározásából emelkedett szólásra, hanem röviden ismertette a polgárok közgyűlésének határozatát a Múzeum téren megjelentekkel, akiket egyébként már az ő szónoklata előtt „fanatizált” Besze János és mások. Forradalmi szerepe – vonják meg a mérleget – nem volt jelentős, még kevésbé veszélyes, s ezért, az utalkodó 1851. augusztus 25-én kelt legfelsőbb határozata értelmében, az eljárás megszüntetését javasolják. (Hasonló javaslatot tettek Gyurkovics Mátyás szűcsmester – ugyan csak a március 15-én alakult Rendre Ügyelő Bizottmány egykori tagja – ügyében, kinek aktája a Tóth-Gáspáréhoz van csatolva.) Az indítványból határozat lett: a Pesti Kriegsgericht iratai közt fennmaradt annak a „Magyarországon tartózkodó” 64 személynek a betűrendes névsora, akikre a „Legfelsőbb uralkodói határozat”-ot 1851 szeptemberében alkalmazták; ebben a 60. sorszám alatt szerepel Tóth Gáspár „Bürger und Schneidermeister” (polgár és szabómester), s más ismert nevek között ott látjuk például báró Kemény Zsigmondét (regényírónkét) is.¹³⁵ Néhány hét múlva, 1851. november 17-én, a Magyar utcai házra elrendelt telekkönyvi zárlatot is feloldották.¹³⁶ A rettegés és a zaklatások nehéz időszaka tehát véget ért, s a kis ház továbbra is Tóthék tulajdonában maradt (az új számozás folytán, mint említettük, Magyar u. 35. sz. alatt).¹³⁷ Egyéb jelek is arra vallanak, hogy Tóth Gáspár élete az 1850-es évek derekától kezdve ismét a régi kerékvágásban folyik. 1855-ben megerősítik református „egyházi tanácsnoki” (presbiteri) tiszté-

ben; a következő évben a gyülekezet állandó gazdasági bizottságának tagjává választják; az 1859-ben felfektetett (a jegyzőkönyvbe bemásolt) betűrendes névjegyzék szerint évi 10 o. é. (osztrák értékű) forint „egyházi adomány” fizetésére vállal kötelezettséget.¹³⁸ Az 1859. és 1860. évi Pester Lloyd-Kalenderből megtudjuk, hogy változatlanul a régi, Uri utcai műhelyben dolgozik (ez a ház közben a Ferenciek tere 2. számot kapta); a pesti magyar szabók névsorában utána fia, Lajos következik, kinek műhelycíme azonos az apjával, lakása pedig a Bástya u. 9. sz. alatt van.¹³⁹ Erre az időre, az évtized végével kezdődő fellélegzés, politikai enyhülés időszakára esik az az epizód, amely megmutatja, hogy Tóth Gáspár 1849 után is ugyanaz a becsületes, hazafias érzésű magyar szabó maradt, aki műhelye megnyitása óta volt. „Mevolt az a gyöngesége, hogy azt hitte, senki sem tud ilyen magyar ruhát szabni, mint ő — olvassuk feljebb említett nekrológiájában —; valóban megbocsátható e gyöngeség, ha felgondoljuk, hogy harminc év óta, mikor a magyar viselet csak *ünnepélyes alkalmakkal* szerepelt, a legfényesebb öltönyök az ő műhelyéből kerültek ki. De őrizte is e szabás titkát, mint valami drága ereklyét. Midőn azonban három évvel ezelőtt a nemzeti viselet ismét vissza lőn helyezve régi jogaiba, és az egész nemzet újra fölvette azt, a jó Tóth Gáspár abbéli nagy örömeiben — magához hívatá a főváros legelőkelőbb szabóit, és — fölfedezte nekik az egy századnegyednél tovább féltékenyen őrzött szabási titkot! »Tudom, hogy nem értetek hozzá« — mondá örömsugárzó arccal — csak elcsúfítanak, kényelmetlenné tennék a magyar ruhát, pedig én azt szeretném, hogy az egész világ legszebb-, legkényelmesebbnek a mi divatunkat tartaná!”¹⁴⁰

1860-ban a pesti ref. gyülekezet küldöttségének tagjaként részt vesz a sárospataki főiskola 300 éves jubileuma alkalmából rendezett ünnepségen; ebben az évben az egyházközségi tisztújításon a tanácsstagok közé 101 szavazattal az 5. helyen választják meg újra (ugyanakkor Jókai Mór csak 40 szavazatot kap).¹⁴¹ Éppen egy újabb, nagyszabású gyűjtőakcióba kezd, amikor hirtelen elragadja a halál. A Kálvin téri ref. egyház halotti anyakönyvének bejegyzése szerint 1862. május 16-én hunyt el „fej-orbánc”-ban, s 17-én temették a Magyar u. 35. sz. alatti halottas házból.¹⁴²

Az imént idézett megemlékezésben így számoltak be a temetésről: „Ha tudni akarják: *mi* volt Tóth Gáspár? az a felelet reá: egy egyszerű szabómester; de ha tudni akarják: *ki* volt Tóth Gáspár? felelet helyett a nagy embersokaságra utalok, mely e férfiút utolsó útján — a temetőbe kísérte. Megtisztelő volt e gyászkíséret, nemcsak a halottra, de a nemzetre is; amit a főváros emberekben érdemest föl tud mutatni: nagy hazafiságot, polgári erényt, jellembeli tisztaságot, észbeli nagyságot, mind képviselve volt e gyászkíséretben, egy szabó gyászkíséretében! és minden kebel érezte, és minden arcról le volt olvasható, hogy egy *rokon* szív életét oltotta ki itt a halál, rokon nem a vér, hanem a vérnél sokkal erősebb, sokkal szentebb kötelékei: a hazaszeretet kötelékei által.”

Tóth Gáspár a Nemzeti Újság 1848. április 14-i számában közzétett, feljebb ismételt említett nyilatkozatát „végszóul” a következő, polgári és nemzeti hitvallásnak is beillő fejtegetéssel zárja: „Mind tudtam azt, amire ön [ti. a Tóthot támadó Kőrös nevű színész] tanítani kíván, ti. hogy különbözőkép lehet hazánkat szolgálni, így p. o. hogy egyikünk törvényt hoz, másikunk nadrágot varr, harmadikunk pedig színdarabot játszik . . . Azt is tudtam, hogy mindenki, ha az általa választott életpályán szorgalommal halad, lehet a hazának hasznos polgára . . . miután Kőrös polgártárs tanácsaival olly szívesen szol-

gált, engedje meg, hogy én is viszonyozhassam szívességét, s azon jó tanáccsal szolgáljak: áldozzék ön a művészet oltárán, s adja Isten, hogy olly hitelt s nevet szerezzen a művészet mezején, minőt nekem a nadrágvarrás terén szerezni szerencsém volt."

Ezek az öntudatra ébredő polgár szavai, akinek az értékrendjében az öröklött rang és vagyon helyét a becsülettel végzett munka haszna foglalja el, — akár szellemi, akár anyagi értékek létrehozásáról van szó. Vörösmarty Mihály 1843-ban így írt *Honszeretet* című költeményében:

. . . nemcsak dicsőké a haza:
A munkás pór, szegény
Mínd észrevétlen dolgozik
A hon derületén.

Tóth Gáspár példája tanúsítja, hogy a szakmájukat értő, hazafias érzelmű, dolgos városi polgárok, ernyedetlen szorgalmú kézművesek joggal kértek helyet ebben a nemzeti együttesben, a „dicsők” és a „munkás pórok” között, de éppenséggel nem akartak észrevétlenek maradni: mint láttuk, Tóth Gáspár (akárcsak Kostyál vagy Klasszy) már az 1830-as években felhívta magára a figyelmet magyaros divatterveivel, később meg sokrétű egyesületi, majd egyre nyíltabban politikai (liberális ellenzéki) tevékenységével; s végül — a maga szerény, áldozatos módján — a forradalmi eseményeknek nemcsak tanúja, hanem közvetlen részese is lett. Bízást állíthatjuk hát, hogy ez a közéleti elkötelezettség és a becsülettel végzett munka sokkal szorosabban kapcsolja Tóth Gáspár életpályáját a Petőfiéhez, mint az a sokat emlegetett 60 pengő forint.

»Szép, szép — vethetné közbe valaki —, de hát a nadrág csak nadrág, — hogy lehet azt egy vershez mérni?« Kár, hogy nem kérhetjük föl döntőbíróul (mint legilletékesebbet) magát Petőfi Sándort. Ő annakidején, ha megkérdezik, valahogy így nyilatkozott volna erről a tárgyról: „Ide azzal a ruhadarabbal; írok én érte verset ötöt is, — jó lesz holnap reggelre?” („Nem vagyok én verseknek szűkiben, Bár pénzem jőne olyan könnyeden” — írta már 1844-ben barátjának, Kerényi Frigyesnek.) Abban a korban élt, amikor a költői alkotás Magyarországon a megélhetés forrásává, a vers árucikké kezdett válni. Petőfi alkalmazkodik a feltételekhez: ő az első olyan költőnk, aki, ha szűkösen is, csaknem kizárólag művei jövedelméből tartja fenn magát. Nehéz kenyérkereset ez: az olvasóközönség éppen alakulófélben van; kevés az előfizető és a könyvvásárló, szigorúak a „verspiac” feltételei. Petőfi állja a sarat: nemcsak jót ír, de sokat is: 1844-től kezdve haláláig átlagosan három naponként kerül ki 1—1 vers a tolla alól (közéjük számítva az olyan terjedelmes műveket, mint a *János vitéz* vagy *Az apostol*). Fölös számban akadnak viszont rímfaragók, akik tehetség nélkül pályáznak költői babérokra (de a pengő forintokat sem vetik meg), „tengernyi vizenyős verseikkel” (Petőfi kifejezése) elárasztják a szerkesztőségeket, a segédszerkesztőket még álmukban is üldözik, makacsul előretolakodnak, s a „valódi költők” elől valóságosan elszívják a levegőt. Nos, az ő versezeteiből Petőfi akár egy ládára való is könnyű szívvel odaadott volna egy „jó meleg téli öltönyért”. Persze — mint idézett verséből tudjuk — Tóth Gáspárral varratta volna meg: nyilván megsejtette, hogy nemcsak a

költészetnek, hanem a szabómesterségnek is vannak csak a kiválasztottaktól ismert titkai, s hogy „e jó úr” a kiválasztottak egyike. Valóban: Tóth Gáspár, mint egész kézműves tevékenysége bizonyítja, a kényes ízléssel, a nemzeti és csinos öltözködés iránti érzékkel megáldott mesterek közé tartozott. Nem utolsósorban ezért is érdemes volt alakját felidézniük.¹⁴³

Rövidítések

<i>Bácskai</i> 1972	<i>Bácskai V.</i> : Pest társadalma és politikai arculata 1848-ban . . . TBM XIX Budapest, 1972. 283–325.
<i>Beliczay</i> 1976	<i>Beliczay A.</i> : Egy nevezetes kálvin-téri presbiter: Tóth Gáspár története. Képes Kálvin Kalendárium az 1977. évre. [Budapest, 1976.] 87–90.
BTM	Budapesti Történeti Múzeum
<i>Dezsényi</i> 1953	<i>Dezsényi B.</i> : A Nemzeti Kör a negyvenes [1840-es] évek irodalmi és hírlapi mozgalmában. ItK 1953. 163–204.
EK	Egyetemi Könyvtár (Budapest)
ÉIk	Életképek (folyóirat)
EIIKlr	Az Ellenzéki Kör iratai, 1845–1849. (OL – R 151.)
FővL	Fővárosi Levéltár
FSzEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
<i>Hatvany</i> 1967	<i>Hatvany L.</i> : Így élt Petőfi. 2. kiadás. 1–2. k. Budapest, 1967.
HazKüIfTud	Hazai és Külföldi Tudósítások (folyóirat)
HI	Hetilap (folyóirat)
Honm	Honművész (folyóirat)
HtL	Hadtörténeti Levéltár
Ipar-Czímtár 1847	Ipar-Czímtár . . . kalendariommal 1847. közönséges évre. Szerk. és kiad. Szalkay G. és Németh J. Pest, [1846] 405 l.
It	Irodalomtörténet (folyóirat)
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények (folyóirat)
Jk	Jelenkor (napilap)
<i>Kacs Kovics</i>	<i>Kacs Kovics L.</i> önéletrajzi jegyzetei. Kézirat. OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 1329.
<i>Lestyán</i> 1947	<i>Lestyán S.</i> : Tóth Gáspár magyar szabó. Budapest (folyóirat) 1947. 446–450.
<i>Lukácsy–Balassa</i> 1955	<i>Lukácsy S.–Balassa L.</i> : Vörösmarty Mihály. 1800–1855. Budapest 1955. 520 l.
MarczTiz	Marczius Tizenötödike (napilap)
MKsz	Magyar Könyvszemle (folyóirat)
NemzKJk	A Nemzeti Kör jegyzőkönyvei, 1841–1847. 3. k. (Kézirat.) EK Kézirattár, C 164/1–3.

NemzU	Nemzeti Újság (napilap)
NeRadL	Népelem – Radicallap (napilap)
[Névtelen: Szegefi Mórné?] 1862	Családi Kör. Hetilap a művelt magyar hölgyek számára. Budapest, 1862. 21. sz. (május 25.) 330–331. (Névtelen nekrológ a heti hírvonatban; feltehetőleg a szerkesztő „Emília” [Szegefi Mórné Kánya Emília] írása.)
OL	Országos Levéltár (Budapest).
Opp	Opposition (napilap)
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)
PDI	Pesti Divatlap (folyóirat)
PéK	Petőfi és kora. [Tanulmányok.] Szerk. Lukácsy S. – Varga J., Budapest, 1970. 707 l.
PHírl	Pesti Hírlap (napilap)
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum (Budapest)
PRefEgyhAk	A pesti reformált egyház keresztelési, esketési és halotti anyakönyve 1796-tól 1865-ig. (Budapest, Kálvin téri ref. egyházközség.)
PRefEgyhJk	A Pesti Ref. Egyházközség gyűléseinek jegyzőkönyvei 1829–1862. (Ráday-Gyűjtemény. Levéltár. Budapest, IX., Ráday u. 28.)
PSÖK 2.k. 1983.	Petőfi Sándor összes költeményei. Kritikai kiadás. 2. k. Sajtó alá rend. Kiss József, Ratzky Rita, Szabó G. Zoltán. Budapest, 1983. 452 l.
PSÖV 1976	Petőfi Sándor összes versei. Budapest, 1976. 1333 [1] l. (Petőfi Sándor művei 1.)
PSPrM 1976	Petőfi Sándor prózai művei. Budapest, 1976. 966 [2] l. (Petőfi Sándor művei 2.)
RadL	Radical Lap (napilap)
RPDI	Regélő Pesti Divatlap (folyóirat)
Spira 1964/1	Spira Gy.: Petőfi sajtóesküdtészeki tagságáról. ItK 1964. 198–203.
Spira 1964/2	Spira Gy.: A vezérmegye forradalmi választmánya 1848 tavaszán. Századok 1964. 713–754.
Spira 1970	Spira Gy.: PéK 309–361.
Spira 1974	Spira Gy.: 1848 nagyhete Pesten. Századok 1974. 323–369.
TBM	Tanulmányok Budapest Múltjából (sorozat)
TudGyűjt	Tudományos Gyűjtemény (folyóirat)
Ung	Der Ungar (napilap)
VP	Petőfi Sándor összes művei. 1–7. k. [Kritikai kiadás. Megindította és részben szerk. Varjas Béla.] Budapest, 1951–1964.
Weil 1845	Weil F.: A megújított pesti magyar polgári gyalog-őrhad [. . .] zászlószentelésének emlékkönyve. — Gedenkbuch [stb.] Ford. F. M. Pest, 1845. 168. (Kétnyelvű: magyar–német kiadvány.)

Jegyzetek

1. „Tóth Gáspár-irodalmat” keresve mindössze két cikkre bukkantunk: *Lestyán* 1947 és *Beliczay* [1976]; ezeknek azonban éppen úttörő voltuknál fogva igen jó hasznát vettük.
2. PRefEgyhAk – Halottak 1862/62. sz. – Hölgyfutár 1862. május 19; 478 (halálhír és rövid méltatás).
3. [*Névtelen: Szegfi Mórné?*] 1862. 330.
4. Ld. az 1808 óta bejegyzett adatokat tartalmazó „MEISTER-BUCH” 41. lapján. (FővL)
5. [*Névtelen*] Merkur 1843. 18. sz. (október 21.) 75.
6. „Egy magyar mester” aláírási cikk, HI 1846. 31. sz. (április 17.) 541.
7. *Beliczay* 1976 87.
8. PRefEgyhAk – Házasságok 16.
9. *Ilyefalvi [J. Lajos]*: Pest és Buda polgárjogot nyert lakosai. [Gépirattal kiegészített nyomtatvány.] Táblázatok. [H. é. n., magyar–német nyelvű kiadv.] I. Pesti polgárok névsora 318.
10. PRefEgyhAk – Születések I. k. 49, 56, 112.
11. *Beliczay* 1976 87.
12. *Beliczay* 1976 87–89, ill. PRefEgyhJk 1834–1862.
13. TudGyűjt 1829. 2. k. 114, ill. 1830. 3. k. 136. mellett.
14. Pest, 1833. I–VIII, 9–48. A ritka nyomtatvány egyik példánya: FSzEK B 687/2.
15. Honm 1837. 91. sz. (november 12.) 736.
16. HazKülfTud – Hirdetések 1938. 19, 20. és 21. sz.
17. Honm 1838. 43. sz. (május 31.) 336; a számhoz mellékelte divatkép kísérszövege.
18. Honm 1838. 320, 328.
19. NemzU 1848. 676. sz. (április 11.) 1214.
20. *Kerényi F.*: A radikális színházprogram és a közönség a Pesti Magyar Színházban. (1838–1840). It 1976. 1. sz. 169, ill. uő: A Nemzeti Színház és közönsége (1845–1848). ItK 1980. 437.
21. [*Névtelen: Szegfi Mórné?*] 1862. 330.
22. A Nemzeti Kör történetéről *Dezsényi* 1953, ill. NemzKörJk 1841–1847.
23. A KÖR (Irodalom és művészet barátainak egyesülete) tagjainak névsora és alaprajza [alapszabályai]. Pest, 1842. 24 l.
24. *Beliczay* 1976 és a PRefEgyhJk 1841/1842. évi adatai.
25. A NemzKJk 1842. évi adatai szerint a Kör ez év április végén a Hatvani utcai (ma Kossuth Lajos u.) Heinrich-házba költözött.
26. NemzKJk 1842. 18. ülés.

27. PHirl 1843. 216. sz. (január 26.) 58., ill. *Lukácsy–Balassa* 1955. 312.
28. NemzKJk 2.k. 1. (Maga Tóth nem volt jelen ezen a társasági „Közgyűlés” en.)
29. NemzKJk 1844. október 9., 1845. október 19., 1846. október 29.
30. *Dezsényi* 1953. 172–185.
31. NemzKJk 1847. január 7., 14., 17.
32. PSPrM 1976. 496–497.
33. NemzKJk 2.k. 1844. január 23-i ülés; *Dezsényi* 1953. 169.
34. PSÖV 1976. 173–174.
35. NemzKJk 2.k. 48–50., az 1844. március 27-i ülés 5. határozati pontjában.
36. Minderről részletesen *Kiss J.: A Versek (1842–1844) kiadásának története.* PSÖK 2. k. 1983. 108–130.
37. *Jókai M.: Tarka élet.* Pest, 1855. 1. k. 31–32.
38. *Jókai M.: Az én életem regénye.* Budapest, 1912. 215–216.
39. „Pákh szó nélkül [. . .] odaírta nevét azon összeg alá, mely egész évi nevelői fizetésének 1/3-át tette” (*Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza.* 1. k. Budapest, 1896. 347.)
40. PSÖK 2. k. 1983. 133–134.
41. PSPrM 1976. 448.
42. PSÖV 1976. 431.
43. A költőt a Tóth Gáspár-készítette atillában ábrázoló mellkép a PDI 1845. július 3-i száma mellett jelent meg; reprodukcióját a VP 1. k. élén.
44. [*Névtelen: Szegfi Mórné?*] 1862. 330.
45. PSÖV 1976. 601.
46. Az első Petőfi-összkiadás (az ún. „díszkiadás”) létrejöttének és megjelenésének körülményeiről *Kiss J.: A Petőfi-költemények kiadásának története.* MKSz 1979. 1.sz. 50–55.
47. Vahot Imre: Emlékiratai. 2.k. Budapest (1881) 238–239, ill. *Hatvany* 1.k. 591.
48. *Zilahy K.: Petőfi Sándor életrajza.* Pest, 1864. 69, ill. *Hatvany* 1.k. 591.
49. *Weil* 1845. 24–25.
50. *Kacskovics* 45a.
51. *Weil* 1845. 24–25. — A kötet 28–38. lapján közölt névsor 186 névből áll: ez már a zászlószentelés utáni létszám.
52. *Weil* 1845. 25. (a legfeltűnőbb változtatás a csákó fekete színe volt).
53. *Kacskovics* 45b.
54. RPDl 1844. 34. sz. mell., az 543. lap melletti XVI. sz. divatkép; az atilla zöld, a nadrág sötétvörös színű.
55. *Weil* 1845. 26–27.; *Kacskovics* 45 ab.
56. Jk 1848. 47. sz. 281.
57. Az ünnepség részletes leírását *Weil 1845, Jk 1844. 66. sz. (augusztus 18.) 395.*
58. *Garay* alkalmi ódáját („Szózat a pesti magyar polgári őrhadhoz . . .”) *Társalkodó* 1844. 66. sz. (augusztus 18.) 265.
59. *Weil* 47–48.
60. *Nemzetőr* 1848. július 30. (Hírvonat)
61. Száma 0144/ZL

62. Nemes Szabad Királyi Pest Városa magyar gyalog polgár őrhada fegyvergyakorlatainál divatozó VEZÉR SZAVAK. Pest, 1844. 13 [1] l. (Kétnyelvű: magyar–német kiadvány.)
63. *Kacs Kovics* 46a szerint „a magyar vezényszavakat Kiss Károly nyug. közös hadseregbeli kapitány, Kronperger Antal nyug. tábori pap és Kacs Kovics Lajos” dolgozták ki.
64. Az Iparegyesület részvevőinek névsora 1841–1846. [Függelék:] Az Iparegyesület szabályai. Pest, 1846. 90 l.
65. Tárgyjegyzék a második magyar iparműkiállításához. Augusztus 15. 1843. Pest [1843] (Kétnyelvű: magyar–német nyomtatvány.) 24–25. (a 77. sorszám alatt)
66. Az Országos Védegyesület Alapszabályai és alakulásának rövid leírása. Pozsony [1844?] IV–VI, ill. a 2. és 13. §.
67. PSÖV 1976. 241.
68. Vahot darabja a Nemzeti Színműtár c. sorozat III/2. füzetében jelent meg. (Pest, 1845.)
69. A kotta a PDI 1844. december 1-i 22. sz.-ának melléklete volt, a kötet 144. lapja mellett.
70. Színes divatkép a PDI 1844. 19. sz. mellett; a kísérszöveget ld. mellette a 96. lapon. – A „férfiburkony” zöld, a pantalló szürke színű.
71. PDI 1844. 25. sz. 200.
72. A kísérszöveg a folyóirat 1845. évi 1. sz. (január 4.) hátsó borítólapján olvasható.
73. *Élk* 1845. 3. sz. (január 18.) 98.
74. Melléklet az *Élk* 1845. 10. sz.-ához (március 8.). A rajzot Perlaszka metszette acélba.
75. *Élk* 1845. 10. sz. 293–297.
76. PDI 1845. március 13., 338., a „Budapesti Szemle” c. hírvonatban.
77. PDI 1845. 1. évn. 384. mellett; a 12., június 19-i sz. mell.; ill. PDI 1847: az 1, 27. és 39. sz. (január 3., július 1. és szeptember 23.) sz. mellékletei. (Keresztessy Sámuel női szabóval együtt közölt férfi- és női divatképek.)
78. PIM – Kézirattár V-an. V 2523: sz. A jutalmakról (arany-, ezüst-, bronzemlékérmek stb.) a HI 1845. 70. sz. (november 28.) beszámolóját (1111).
79. Az Iparegyesület részvevőinek névsora. Pest, 1846. 88–89, ill. Ipar-Czímtár 1847. 187–188.
80. HI 1846. 38. sz. (május 12.) 650–651. Az Igazgató-választmány ekkor már 75 tagból állt.
81. HI 1845. 4. sz. (április 11.) 63, ill. 18. sz. (május 30.) 285.
82. HI 1846. 2. sz. (január 6.) 40.
83. HI 1846. 57. sz. (július 17.) 954.
84. Ipar-Czímtár 1847. 143.
85. PDI 1846. 44. sz. (október 31.) hátsó borítólap.
86. „Az iparműkiállítási díjbírálatok eredménye” a PDI 1846. 42–44. számának (október 17., 24., 31.) hátsó borítólapján jelent meg.
87. Telekátírási jegyzőkönyvek (FővL) 20.k. (1845. január 1.–1848. december 31.) 233–234; 1846. április 2-én kelt bejegyzés.

88. *Bácskai V.*: Pest város topográfiai mutatója. 1. Belváros, Lipótváros. Budapest, 1975. 52.
89. *Dezsényi* 1953. 185–194.
90. EIIKIr (a kötetben a nyomtatvány is megtalálható).
91. Ld. uo. a fennmaradt jegyzőkönyveket.
92. PHírl 1847. okt. 17., 251. és a következő jegyzet.
93. Tóth Gáspár levelét az OL Kossuth-irataiból *V. Waldapfel Eszter* közölte a „Forradalom és szabadságharc levelestára” 1. kötetében. (Budapest, 1950. 33–35; 13. sz. alatt), ld. még Eötvös Józsefnek e tárgyban Kossuthhoz intézett levelét (35–38; 14. sz. alatt), melyben Tóth felszólalására is utalt.
94. Ung 1848. 8. sz. (január 10.) 63.
95. A becses dokumentumot a BTM Kiscelli Múzeumában őrzik.
96. PSPrM 1976. 519.
97. Birányi Á.: Pesti forradalom. (Martius 15–19.) Hiteles adatok nyomán. Pest, 1848. 63., *Spira* 1970. 336.
98. *Urbán A.*: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest, 1973. 13–14, továbbá *Wildner* 1928. 1.k. 430. (Az új nemzetőrség 6 osztálya a „pesti őrhadi tanács” március 27-i jelentése szerint.)
99. Erről ld. alább a 129. jegyzetet.
100. Ez feljebb említett vitacikkéből tűnik ki: NemzU 1848. 676. sz. (április 11.) 1213: a vita abból keletkezett, hogy Tóth Gáspár e minőségében egy színésznek a nemzetőrségbe való felvételéhez nem járult mindjárt hozzá.
101. Ung 1848. 219. sz. (szeptember 20.) 3208.
102. Ld. pl. PHírl 1848. 34. sz. (április 19.) 348, a „Pest, ápril 15kén” c. hírrovatban,
103. *Wildner* 1928. 1.k. 439., ill. *Spira* 1964/2. 715.
104. Ung 1848. 80. sz. (április 4.) 638. és *Spira* fejtegetéseit a Budapest története c. mű 4. kötetében (Budapest, 1978. 32–33.)
105. Tóth G. felszólalásának szövegét nem ismerjük, de tartalma és iránya kitűnik abból a hírlapi vitából, mely közte és egy Kőrösy nevű színész között folyt a NemzU 1848. április 11-i számában az 1213–1214. lapon.
106. PHírl 1848. 30. sz. (április 15.) 334, az április 14-éről keltezett hírrovatban.
107. NemzU 1848. 680. sz. (április 18.) 1227, ill. PHírl 34. sz. (április 19.) 348; vö. még *Spira* 1974. 331.
108. *Wildner* 1928. 2.k. 621., *Urbán* 1973. 237–238; Nemzetőr 1848. május 27; 668–669. — A határozatot falragaszon is terjesztették.
109. E tárgyban április 18-án plakáton kiadott miniszteri rendelet (FSzEK B 939/2/1848. 4. 18.). A névsor Rottenbiller elnökkel együtt 73 nevet tartalmaz. Ld. még *Spira* 1974. 345.
110. A vegyesbizottság eredeti névsora pl. a május 10-éről(!) keltezett egykorú plakáton (fénymásolatban közli *Lestyán* 1947. 449.); utóbb, a Petőfitől összehívott népgyűlés követelésére a forradalmi ifjúság két küldöttével egészítették ki. (*Wildner* 1928. 2.k. 616, PHírl 1848. május 13; 433.)
111. *Lestyán* 1947. 449, ill. Közlöny 1848. 9. sz. (június 17.) 33.

112. PHírl 1848. 2. sz. (március 18.) 229; *Wildner* 1.k. 437; *Spira* 1964/1 199.
113. FővL – Pest Városának levéltára. Közgylési jegyzőkönyv 1848. május 20, ill. 22.; *Spira* 1964. 199–200.
114. *Marcz Tiz* 1848. 48. sz. (május 10.) 188. [helyesen 192]; 41b. EIIKlr, jegyzőkönyv.
115. EIIKlr, jegyzőkönyv 50a–51b.
116. *Wildner* 1928 2. k. 627.
117. *Marcz Tiz* 1848. 64. sz. (május 29.) 258.
118. *Opp* 1848. 45. sz. (június 1.) 282. [helyesen: 182].
119. *RadL* 1848. 4. sz. 14.
120. *RadL* 1848. 5. sz. 19, ill. 9. sz. 35.
121. *Wildner* 1928. 2.k. 628; *RadL* 1848. 14. sz. (június 16. [helyesen: 17.]) 51; *MarczTiz* 1848. 80. sz. (június 16.) 321.
122. *RadL* 1848. 20. sz. 79; *Bácskai* 309–310.
123. *RadL* 1848. 23. sz. (június 29.) 90.
124. *RadL* 1848. 26. sz. (július 4.) 103; mérleg jele alatt Remellay Gusztáv szerkesztette a rovatot.
125. *NeRadL* 1848. 24. sz. (július 28.) 96.
126. *Opp* 1848. 131. sz. (szeptember 10.) 517–518.
127. Legújabb a Városháznál – Neuestes vom Rathhaus (Pest, 1848.); a magyar–német nyelvű periodikus kiadvány egy 1848. december közepe táján megjelent keltezetlen számát ld. az OSzK Hírlaptárában.
128. *Beliczay* [1976] 89–90. és *PRefEgyhJk* 1848–1862.
129. *Közlöny* 1849. 13. sz. (január 28.) 45.
130. Ld. Rónay naplójának kiadását: [*Rónay Jácint*.:] *Napló-töredék*. Budapest, [1884] 1.k. 108–109. (A ritka kiadvány egyik példányát ld. OSzK.)
131. *Közlöny* 1849. 115. sz. (május 26.) 430., Adakozások c. rovat.
132. *Közli V. Waldapfel E.*: „A forradalom és szabadságharc levelestára” 4. kötetében (Budapest, 1965, 344.).
133. FővL – Fővárosi telekkönyvek – Belváros II. füz. 512. Az itt olvasható 1849. évi bejegyzést („az álladalom részére zár alá vétetett”) utóbb törölték, s alá írták: „1851. november 17. 1960. sz. a végzéssel a zár megszünttetett”.
134. *HtL* – *Pesti Kriegsgericht* 1851 – 9/144. 50. cs. 588–589. (Tóth Gáspár és Gyurkovics Mátyás ügye.) 6 lev. Német nyelvű.
135. *HtL* – *Pesti Kriegsgericht* 1851 – 9/227. 1/2 sz. akta. Kelt 1851. szeptember 8-án. 4 lev. Német nyelvű.
136. *Mint* 133. sz. jegyzet.
137. Az egykorú pesti német nyelvű utca- és házsámjegyzékben: *Pesther Häuser-Schema. Übersicht der neuesten Gassen- und Hausnummern-Ordnung in der k. Freistadt Pesth, 1862.* 17–18: (Innenstadt – Belváros) Ungargasse 35. sz., előbb 512. hrsz.) „Toth Kaspar.”
138. *Beliczay* 1976 és *PRefEgyhJk* 1854–1862. évi adatok.
139. Pl. az utóbbiban Tóth és fia így szerepel: Tóth, Kaspar Innenstadt, Ungargasse 35. Gew[erbe] Franziskanerplatz 2. – Tóth, Lajos Basteigasse 9, Gew[erbe] Franziska-

nerplatz 2; tehát a fiú már külön lakásba, a Bástya utcába költözött, közös műhelyük azonban változatlanul a régi: Ferenciek tere – Uri utca sarok.

140. [*Névtelen: Szegfi Mórné?*] 1862. 330.

141. *Beliczay* 1976 és PRefEgyhJk.

142. PRefEgyhAk – Halottak 85. (1862. 72. sz.)

143. E helyen mondok köszönetet lektoromnak Vörös Károlynak, aki „Petőfi és a pesti kispolgár” c. tanulmányában adott ösztönzéseit (Petőfi és kora c. kötet, szerk. Lukácsy Sándor és Varga János, Budapest, 1970. 9–57.) jelentésében továbbiakkal toldotta meg; Kerényi Ferencnek és Spira Györgynek – Tóth Gáspárról gyűjtött s nagyrészt még felhasználatlan adataik önzetlen rendelkezésre bocsátásáért; dr. Gyenis József nyug. rendőrezredesnek, ill. Molnár Józsefnek a Kisiparosok Országos Szövetsége elnökének a munkám során nyújtott buzdításáért és támogatásáért; Dósa Katalin pedig készséges viselettörténeti szaktanácsaival kötelezett hálára.

JÓZSEF KISS

GÁSPÁR TÓTH, PETŐFIS MÄZEN EIN HERRVORRAGENDER BÜRGERLICH-UNGARISCHER SCHNEIDERMEISTER IM REFORMZEITALTER UND IN DER REVOLUTION

Gáspár Tóth (um 1805–1862), Pester Herrenschneider, ist ein verdienter Repräsentant jenes Typs der städtischen Kleingewerbetreibenden, der den großen nationalen Zielsetzungen des ungarischen Reformzeitalters nicht allein mit seiner gewerblichen Arbeit, sondern auch mit seiner Tätigkeit im öffentlichen Leben diene. Hierzu boten die sich pilzartig vermehrenden nationalen Institutionen und Vereine Gelegenheit beziehungsweise Rahmen. Es war dies das Zeitalter der Vereinigungen: gelegentlich der regelmäßig einberufenen Sitzungen wurden Anträge gestellt, lebhaftige Diskussionen und Gedankenaustausche geführt und verschiedene ersprießliche, gemeinnützige Beschlüsse gefaßt. Der geistige Generalstab und die Haupttruppe der Revolution, die das Reformzeitalter abschloß, rekrutierten sich zum beträchtlichen Teil aus diesen Körperschaften und bereiteten sich so auf die Verwirklichung des großen Programms der Unabhängigkeitsbewegung und des Bestrebens zur Nation zu werden vor.

Gáspár Tóth müssen wir eher zur Haupttruppe zählen: als einfacher, ungeschulter Mann konnte man seine Stimme im allgemeinen nur dann hören, wenn er seine Hilfsbereitschaft mit Taten, Opferbereitschaft und Organisationsarbeit beweisen konnte. Ein Beispiel dafür war der Fall, der Tóths Namen – mit einer auch heute noch wirksa-

men Gültigkeit – mit jenem Sándor Petőfis verband. Im Frühjahr 1844 bot nämlich Tóth in einer Vorstandssitzung des sich damals schon eines großen ansehens erfreuenden Vereins „Nemzeti Kör“ (Nationaler Kreis) eine beträchtliche Summe als Kredit für den damals noch fast unbekanntem, aller materieller Mittel baren, jungen Poeten an, damit er sich bis dahin erhalten könne, bis sein erster Gedichtband mit Unterstützung des Kreises die Druckerei verläßt. Dies erfolgte auch innerhalb eines halben Jahres, und die Petőfi-Literatur bezeichnete später Tóth als Mäzen des Dichters. Und obwohl diese Behauptung – wie wir es gesehen haben – auch begründet war, ist es eine bedauerliche Tatsache, daß dieses Epitheton ornans die bunte, vielfältige Gestalt dieses tüchtigen ungarischen Schneidermeisters vor unseren Augen verdeckt hat. Bereits mit kaum 22 Jahren bestand er die Meisterprüfung und arbeitete sich innerhalb kaum eines Jahrzehntes, dank seiner gefälligen Kleiderentwürfen, seinem Geschmack und seinem ausgezeichneten Geschäftssinn in die erste Reihe der Pester Herrenschneider hinauf; von dieser Zeit an erschienen seine Modebilder regelmäßig als Beilage von Zeitschriften. In seiner Werkstatt in der Innenstadt erzielte er einen großen Umsatz und seit Beginn der 1840er Jahre verfügte er bereits über ein beträchtliches Lager von fertigen Anzügen.

Seine Tätigkeit im öffentlichen Leben begann er als Presbyter der Pester reformierten Kirchengemeinde (Mitglied des weltlichen Rates), und dieses Amt bekleidete er so erfolgreich, daß er bis an sein Lebensende stets wiedergewählt wurde. Doch schon 1842 suchte er um Aufnahme in den erwähnten Nationalen Kreis an, wo er alsbald zum Ausschußmitglied gewählt wurde, dadurch bot sich ihm nicht allein dazu Gelegenheit Petőfi in der weiter oben beschriebenen Weise einen Dienst zu erweisen, sondern er konnte in Gesellschaft von im ganzen Land bekannten Schriftstellern, Dichtern, gefeierten Schauspielern, vorzüglichen Rednern die öffentlichen Angelegenheiten, die politischen Sorgen des Landes kennenlernen. Zugleich war er aber auch Mitglied des Gewerbevereines und nahm alljährlich an den Gewerbeartikel-Ausstellungen teil, einerseits als seine Erzeugnisse darstellender Schneidermeister, andererseits als Organisator oder Mitglied der Jury. In den Ausschuß des im Herbst 1844 zwecks Förderung des heimischen Gewerbes gegründeten „Országos Védegylet“ (Landesschutzverein) wurde er schon in der konstituierenden Versammlung gewählt. Im Dienste der Zielsetzungen der neuen Vereinigung erwarb er sich solche Verdienste, daß ihm nach einem Jahr die silberne Medaille zuerkannt wurde.

Als die alte Bürgermiliz der Hauptstadt im Jahr 1844 mit einer neuorganisierten ungarischen Einheit ergänzt wird, meldet sich Tóth als einer der Ersten, und nimmt am Fest der Fahnenweihe am 15. August schon als Hauptmann der „Pesti Magyar Polgári Őrhad“ (Pester Ungarische Bürgermiliz) teil. Ihre Uniform stellt er als farbige Beilage des „Pesti Divatlap“ (Pester Modeblatt) dem Publikum vor. Die ungarische Bürgermiliz hält regelmäßig ihre Übungen ab, erlernt die zu diesem Zweck geschaffene ungarische Kommandosprache und versieht den Wachdienst. So geschieht es, daß der biedere Schneidermeister, als Offizier der Pester Bürgermiliz, am 15. März 1848, am Tage des Ausbruchs der Pester Revolution, Mitglied jener aus dreizehn Männern bestehenden Kommission wird, die „zum Schutz der öffentlichen Ordnung“ gebildet wurde, in der auch Petőfi, der Held des Tages, Verfasser des ersten Preßproduktes, das ohne Zensur gedruckt wurde,

des „Nemzeti dal“ (Nationallied) zugegen ist. Ihr Weg läuft also hier, unter durchaus veränderten Verhältnissen, abermals zusammen. Tóth ist jetzt so richtig in seinem Element: die Revolution bedarf dringend opferwilliger und energischer Organisatoren, verhandlungsfähiger Vermittler. Er wird Mitglied zahlreicher Kommissionen dauernden Charakters oder ad hoc gebildeter Ausschüsse; er bekleidet verschiedene Ämter, aber keineswegs des Ranges, sondern der zu lösenden Aufgaben willen; er nimmt an der Organisierung der Nationalgarde, an der Aufrechterhaltung der Ordnung, an der Ausarbeitung des sog. Stadtgesetzes, an der Durchführung des Pressegesetzes teil, sammelt Abonnenten für das geplante Volksblatt, das Anfang Juni in großer Auflage erschienen ist usw. Viele möchten ihn unter den Amtsträgern des Stadtrates oder als Abgeordneten zur Nationalversammlung sehen, er aber lehnt jedwedes „Amt“ ab. Er ist Ausschußmitglied des Radikalkreises, der aus dem einstigen Nationalkreis (bzw. aus dessen Nachfolger, dem Oppositionskreis) zustandekam (auch hier zusammen mit Petőfi); vom Sommer des Revolutionsjahres an nähert er sich der linksoppositionellen Gruppierung „Egyenlőség Társulat“ (Gleichheitsvereinigung). Als die Regierung am Ende des Jahres ihren Sitz von der durch das österreichische Heer bedrohten Hauptstadt nach Debrecen verlegt, verläßt auch er Pest und tritt dem Honvédheer bei: als Hauptmann dient er bei der „Kleiderkommission“ in Nagyvárad. Nach der Zurückeroberung von Pest organisiert er eine Sammlung zugunsten der Belohnung jener Honvéds, die sich gelegentlich der Bestürmung der Burg von Buda durch besondere Tapferkeit hervorgetan haben. Im Juli eiferte er in einer Volksversammlung das Volk der Hauptstadt dazu an, sich gegen die einströmenden zaristischen Truppen zu erheben. Deshalb wurde er in den Schmutz gezogen und sein Familienhaus beschlagnahmt. Nach zwei Jahren wurde ihm Amnestie gewährt, danach arbeitete er bis zu seinem Tode in seiner alten Werkstatt.

Gáspár Tóth war auch Petőfis Schneider. Allem Anschein nach liebte und schätzte ihn der Dichter: er erwähnt ihn in seinen „Uti jegyzetek“ (Reisenotizen), und bezeichnet ihn in einem Gedicht als „aufrechten Herrn“. Wie wir gesehen haben, geht aber seine Bedeutung weit über seine Beziehungen zu Petőfi hinaus. Außer dem, daß er ein mit Sinn für die nationale und hübsche Kleidung begnadeter Meister war, verdient er es wegen seiner vielfältigen Vereins-, sodann seiner immer mehr sichtbaren (liberal-oppositionellen) politischen Tätigkeit wie auch wegen seiner aufopfernden Arbeit im Revolutionsjahr, daß wir uns seiner erinnern.

Abbildungen

Abb. 1. Entwürfe von Offiziersuniformen von Gáspár Tóth. Stich: G. Kohlmann. Beilage zur Nr. 43, Jahrg. 1838 der Zeitschrift *Honművész* (Heimatskünstler)

Abb. 2. Zuschauerraum des Nationaltheaters in den 1840er Jahren. Beilage zur Zeitschrift *Pesti Divatlap* (Pester Modeblatt) vom 4. Juli 1846.

- Abb. 3. Infanterieuniform der Pester ungarischen Bürgergarde. Veröffentlicht von Gáspár Tóth. Zeichnung: Kiss. Beilage zur Zeitschrift *Regélő Pesti Divatlap* (Erzählendes Pester Modeblatt) vom 20. April 1844.
- Abb. 4. Gáspár Tóth: Nationales Modebild zum Pester Modeblatt. Stich: Sadler. Beilage zur Zeitschrift *Pesti Divatlap* (Pester Modeblatt), Jahrg. 1845, Band 1.
- Abb. 5. Gáspár Tóth—Sámuel Keresztessy: Nationales Modebild. Zeichnung und Stich: János Vidéky d.J. Beilage zur Zeitschrift *Pesti Divatlap* (Pester Modeblatt) vom 3. Januar 1847.
- Abb. 6. Gáspár Tóth—Sámuel Keresztessy: Nationales Modebild. Zeichnung und Stich: János Vidéky d.J. Beilage zur Zeitschrift *Pesti Divatlap* (Pester Modeblatt) vom 1. Juli 1847.
- Abb. 7. Gáspár Tóth—Sámuel Keresztessy: Nationales Modebild. Zeichnung und Stich: János Vidéky d.J. Beilage zur Zeitschrift *Pesti Divatlap* (Pester Modeblatt) vom 23. Sept. 1847.
- Abb. 8. Auszeichnungsurkunde für Gáspár Tóth vom Védegyesület (Schutzverein), Pest. 17. Nov. 1845. Petőfi Irodalmi Múzeum (Petőfi Literaturmuseum) Handschriftensammlung.

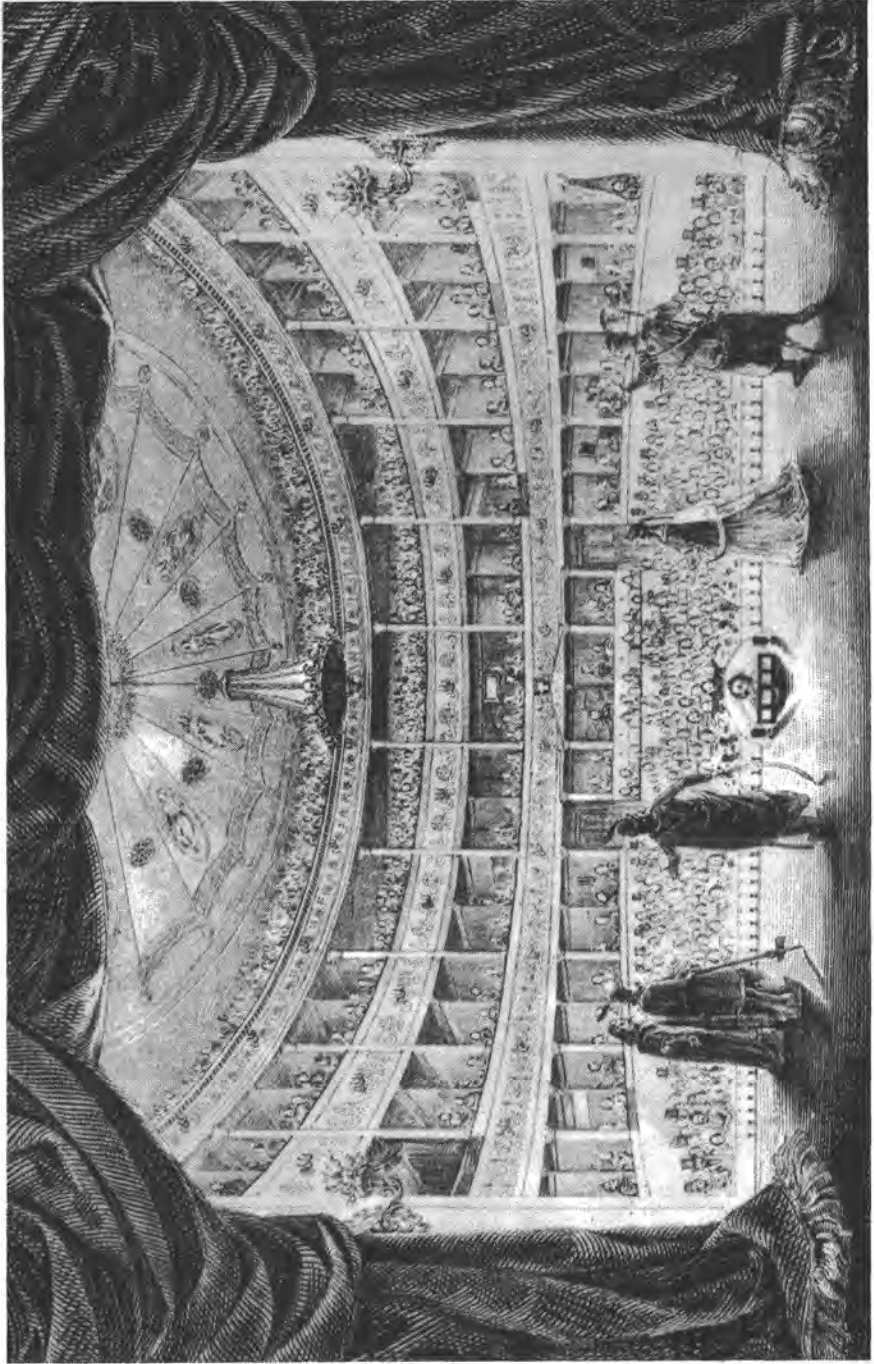
Képegyzék

1. kép. Tiszti egyenruha-tervek Tóth Gáspártól. Metszette Kohlman G. Mell. a *Honművész* 1838. évf. 43. számához.
2. kép. A Nemzeti Színház nézőtere az 1840-es években. Mell. a *Pesti Divatlap* 1846. évf. július 4-i számához.
3. kép. A pesti magyar polgárőrség gyalogsági egyenruhája. Közli Tóth Gáspár. Rajzolta Kiss. Mell. a *Regélő Pesti Divatlap* 1844. április 20-i számához.
4. kép. Tóth Gáspár: Nemzeti divatkép a *Pesti Divatlap*hoz. Metszette Sadler. Mell. a *Pesti Divatlap* 1845. június 19-i számához.
5. kép. Tóth Gáspár — Keresztessy Sámuel: Nemzeti divatkép. Rajzolta és metszette ifj. Vidéky János. Mell. a *Pesti Divatlap* 1847. január 3-i számához.

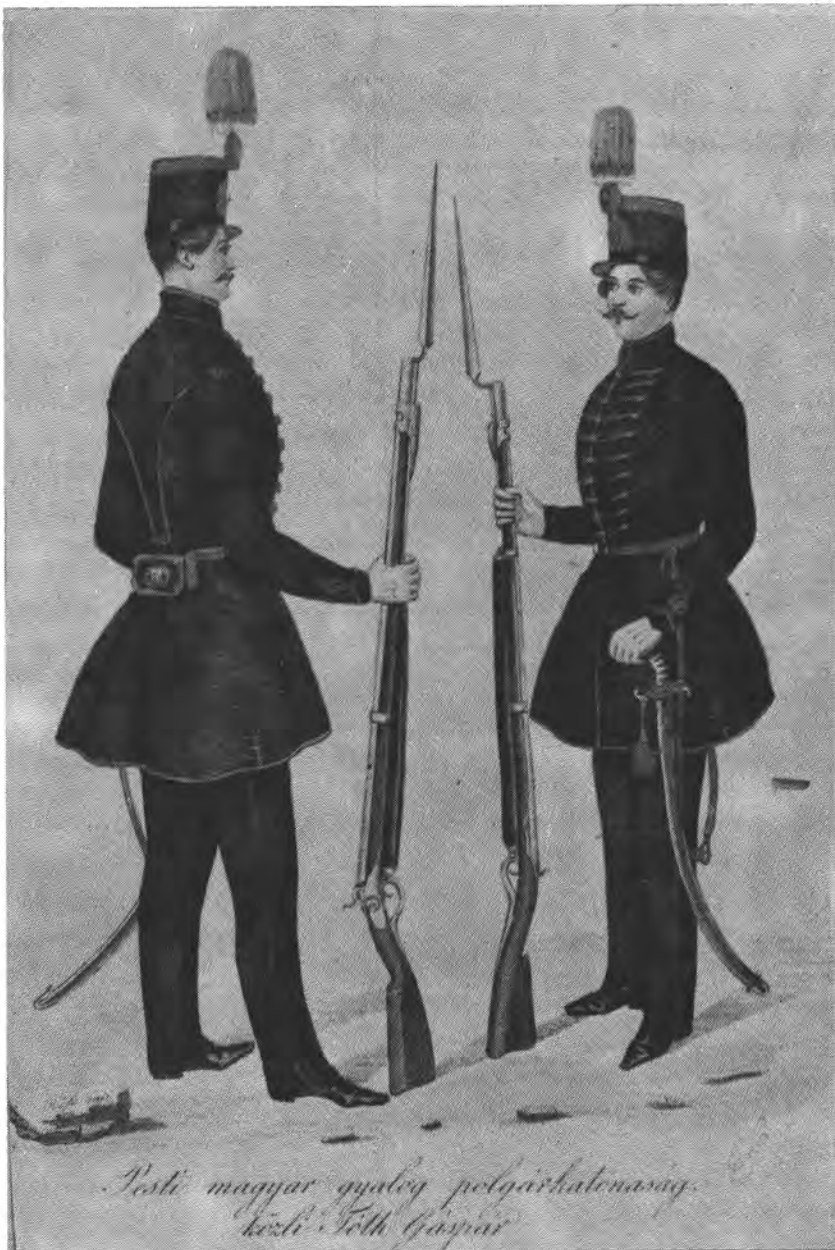
6. kép. Tóth Gáspár — Keresztessy Sámuel: Nemzeti divatkép. Rajzolta és metszette ifj. Vidéky János. Mell. a Pesti Divatlap 1847. július 1-i számához.
7. kép. Tóth Gáspár — Keresztessy Sámuel: Nemzeti Divatkép. Rajzolta és metszette ifj. Vidéky János. Mell. a Pesti Divatlap 1847. szeptember 23-i számához.
8. kép. Tóth Gáspár kitüntető oklevele a Végegyesülettől, Pest, 1845. november 17. Petőfi Irodalmi Múzeum — Kézirattár.

Die 15te Husar magyar Reichs-Roten.

NEMZETI DIVATKÉP

u. Kőrösi Csoma
Kőrösi Csoma

Quintiliani 1847

Nemzeti divatkép

Királi Feth Gaspár polg. magyar férfi ruhá készítő és Herosztófny J. az
 polg. nőruhákészítő.

Büxenyelvény

mellyben a

Magyar Királyság Vidégszékét

határokatól fogva egész országgyűlési helytartóra nézve

Felt. Gáspár az

szék előadóival a házas gyermekek fogvatartásáról megemelt kérelmére előzetes szavazattal szék által az
Magyar Vidégszék által az országgyűlésre megküldött, addig is helyi ügy ezen évben emelt emelvény
döntéséig, mely ezen dologról előzetes határozat megküldött.

Felt. János az Országos Vidégszékét közzétesztél. Apr. 17. 1885

A Magyar Királyság Vidégszékét vezetőn

Az országgyűlési elnöknek és a helytartónak

hispánia ügy
Gáspár

Stuhl-Gerung
1885

SZEKERES JÓZSEF

A FŐVÁROSI KÖZÜZEMI HÁLÓZAT MŰKÖDÉSÉNEK JOGI SZABALYOZÁSA (1872–1938)

A fővárosi közüzemi hálózat gazdasági-politikai súlya a két világháború közötti időszakban

A két világháború közötti évek Budapestjének utcai képére rányomta bélyegét a fővárosi vállalatok és a budapesti címerrel fémjelzett vállalkozások tömkelege. A városi közlekedést a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Rt. sárga villamosai, fogaskerekű vasútja és várbeli sikló vállalata, az autóbuzsközlekedést a Fővárosi Autóbuszüzem járművei, az elővárosi forgalmat a Budapesti Helyiérdekű Vasút zöld szerelvényei bonyolították. Az élelmiszer és húsforgalom nagybani és kicsinybani ellátása jórészt a Budapest Székesfővárosi Községi Élelmiszerárúsító Üzem, a Községi Kenyérgyár és a Községi Lóhúsüzem feladatát képezte. Vágóállatok vására és vágása csak a Budapest Székesfővárosi Takarékos és Vásárpénztár Rt. közbejöttével, a fővárosi vásári intézmények és közbiztonsági hidak útján történhetett. A vizet a főváros vízművei, a gázt gázművei, az áramot elektromos művei szolgáltatták. A gyermekek a fővárosi kórházaiban születtek – óvodáiban és iskoláiban tanultak, az idősek egy része a fővárosi aggodalmak házában, menhelyeken és szeretetotthonokban lelt menedéket. A főváros temetkezési intézete temette el az elhunytakat a fővárosi faárnyékú által készített egyszerű vagy díszesebb koporsókban.

Az 1920-as évek derekán a főváros tulajdonában és irányítása alatt csaknem száz közüzem működött, melyek legfontosabbjai egy-egy, a nagyvárosi élet szempontjából lényeges szolgáltatási ág ellátása terén monopóliumot élveztek. A főváros tulajdonában levő üzemek jelentőségére és gazdasági súlyára jellemző, hogy a főváros összes alkalmazottai közül 1923-ban kb. 15 000 fő, azaz 58%, 1930-ban kb. 26 000 fő, azaz 64%, 1938-ban kb. 25 000 fő, azaz 65% dolgozott az üzemekben. A főváros népességéhez viszonyítva, mely ezekben az évtizedekben 0,9 millióról 1,1 millióra nőtt, és egy keresőre két eltartottat számítva, az tűnik ki, hogy az említett években minden 20-ik, 12-ik, ill. 14-ik budapesti a főváros üzemének vagy alkalmazottja, vagy eltartója révén azokkal függő viszonyban áll. A közüzemek pénzügyi jelentősége a főváros gazdasági élete szempontjából még az alkalmaztatási adatokon is túlmenően részesedési aránnyal volt csak mérhető. 1930-ban az összes fővárosi bevétel 420 millió pengőjéből 216 milliót az üzemek, intézmények és részvénytársaságok hoztak. Részesedésük 51,5%-ot ért el. 1938-ban a 392 milliósi bevételből 215 millió az üzemi részesedés, azaz 54,8%-os.

1930-ban a főváros vagyona 1,7 milliárd pengő, melyből 547 millió az üzemi részese-